

Μ.Φ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Δρος Φιλοσοφίας Παν/μίου

του Freiburg i. V.

ΚΑΘΑΡΗ ΓΝΩΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Συγκριτικές παρατηρήσεις στην καντιανή και πλατωνική φιλοσοφία

I

Σκοπός της μελέτης αυτής δεν είναι να πραγματευθῇ διεξοδικά τῇ θεωρίᾳ τοῦ «καθαροῦ», ὅπως αὐτὸ διαπερᾷ ὁλόκληρο τὸ πλατωνικὸ ἔργο καὶ τὴν καντιανὴ κριτικὴ φιλοσοφία. Γιὰ τὸ πρῶτο ἄλλωστε μέρος, δηλ. τὸ πλατωνικὸ «καθαρόν», εἶχαμε ἄλλοτε τὴν εὐκαιρία νὰ ἀσχοληθοῦμε διὰ μακρῶν¹. Πάνω στοῦ δευτέρου ἐπίσης μέρος, δηλ. τῇ σημασίᾳ τοῦ «καθαροῦ» (Reines) στοῦ ἔργο τοῦ Κάντ, ὁ Hans Vaihinger² εἶχεν ἤδη ἀπὸ τὸ 1881, μὲ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ πρώτου τόμου τοῦ περιφήμου «Kommentar zu Kants Kritik der reinen Vernunft», προαναγγεῖλει τὴν συγγραφὴ ἑνὸς συμπληρωματικοῦ πονήματος ποῦ θὰ ἐπεξεργαζόταν τό, ὅπως ὁ ἴδιος δικαίως χαρακτηρίζει, τόσο σημαντικὸ αὐτὸ πρόβλημα. Τὸ συμπλήρωμα ὅμως ἐκεῖνο καὶ μαζὶ του καὶ μερικὰ ἄλλα ποῦ εἶχε ἐπίσης προγραμματίσει ὁ Vaihinger, δὲν δημοσιεύτηκαν δυστυχῶς ποτέ.

Πρόθεσή μας εἶναι λοιπὸν νὰ ἐξετάσουμε ὠρισμένα βασικὰ χωρία ἀπὸ τὴν Εἰσαγωγὴ³ τῆς «Κριτικῆς τοῦ καθαροῦ λόγου» (ὅπου κατ' ἀρχὴν

1. Πρβλ. Μ. Dimitrakopoulos, Die "Mischung" und das Reine in der platonischen Dialektik, Dissertation, (Φωτομηχανικὴ ἐκτύπωση), Freiburg i. Br., 1975. Ἡ διατριβὴ αὐτὴ ἔγινε δεκτὴ ἀπὸ τὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Freiburg i. Br. τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1974.

2. Hans Vaihinger, Kommentar zu Kants Kritik der reinen Vernunft, Stuttgart, 1922² (πρώτῃ ἐκδόσει 1881), σελ. 452. Ἐδῶ χρησιμοποιοῦμε τὴν ἀνατύπωση τῆς β' ἐκδόσεως, Darmstadt, 1970.

3. Πρόκειται κυρίως γιὰ τὶς παραγράφους B1 ἕως B6, οἱ ὁποῖες φέρουν τὸν γενικώτερο τίτλο: «Διαφορὰ τῆς καθαρῆς καὶ τῆς ἐμπειρικῆς γνώσεως» κ.ἐξ. Γιὰ τὰ χωρία αὐτὰ τοῦ Κάντ χρησιμοποιοῦμε τὴ μόνη ἔγκυρη καὶ λαμπρὴ νεοελληνικὴ μετάφραση τοῦ ἀειμνήστου Καθηγητοῦ Ἀναστ. Γιανναρά. Ὁ πρώτος τόμος ποῦ περιλαμβάνει ὁλόκληρην τὴν Ὑπερβατικὴ Αἰσθητικὴ, τυπώθηκε στὴν Ἀθῆνα τὸ ἔτος 1977 ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸ οἶκο Παπαζήση.

τίθεται τὸ ζήτημα τῆς καθαρῆς καὶ τῆς ἐμπειρικῆς γνώσεως) σὲ σύγκριση μὲ ὠρισμένα ἄλλα ἀπὸ τοὺς πλατωνικοὺς διαλόγους: «Φαίδων» (65–70 καὶ 79–84) καὶ «Φίληβος» (55c–64a), οἱ ὅποιοι ἀνήκουν στὴν ὥριμη καὶ ὑστερότερη ἀντιστοίχως συγγραφικὴ περίοδος τοῦ Πλάτωνος.

Τὸ ἐγχεῖρημά μας ἀσφαλῶς αὐτὸ δὲν μπορεῖ πλέον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπικίνδυνος ἐρμηνευτικὸς ἀναχρονισμὸς ἢ νεωτερικὴ διάθεσις ἐφαρμογῆς συγχρόνων ἀναλογικῶν μεθόδων στὴν ἀρχαία φιλοσοφία⁴. Γιατὶ στὴν περιοχὴ αὐτῇ, ὡς γνωστόν, ἔχουν προηγηθῇ ἤδη μὲ ἐπιτυχία ἐργασίες διαπρεπῶν ἐρευνητῶν⁵, οἱ ὅποιοι ἐξετάζουν τὴν συγγενικότητα ἢ διαφορότητα τῆς φιλοσοφικῆς ἀφετηρίας καὶ τῶν φιλοσοφικῶν ἐν γένει ἀντιλήψεων τῶν δύο μεγάλων φιλοσόφων τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νέου κόσμου: τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Κάντ (καθὼς ἐπίσης τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Κάντ).

Ὡστόσο, ἔχοντας τὴν πρόθεσις νὰ σχολιάσουμε τὸ πλατωνικὸ καὶ καντιανὸ «καθαρό» τῆς γνώσεως, δὲν παραγνωρίζουμε τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ φιλοσοφικὸς ὀρίζων τοῦ Πλάτωνος εἶναι διάφορος ἀπὸ ἐκεῖνον τοῦ καντιανοῦ 18ου αἰῶνος, ποὺ εἶναι ταυτόχρονα καὶ τὸ *saeculum philosophicum* τῶν Φώτων. Ὁ φιλοσοφικὸς ὀρίζων τοῦ Πλάτωνος εἶναι καθαρὰ ὄντολογικὸς καὶ ἰδεοδιαλεκτικὸς, πρᾶγμα ποὺ φανερώνει ὅτι πραγματικὴ γνώση στὸν καλούμενο ἀντικειμενικὸ ἰδεαλισμὸ τοῦ Ἀθηναίου φιλοσόφου εἶναι κυρίως καὶ προπαντὸς ἡ γνώση τῶν ἰδεῶν. Ὁργανο ὑπέρτατο αὐτῆς τῆς γνώσεως κατὰ τὴν ἐποπτικὴ θέα τῶν ἰδεῶν ἀποτελεῖ ὁ νοῦς, ἐνῶ τὴν ἐσώτερη ὄντολογικὴ δομὴ τῶν «νοητῶν» καὶ «ἀσωμάτων», δηλ. τῶν εἰδῶν, σὲ ὅλες τους τὶς διαλεκτικὲς καὶ συμμικτικὲς λειτουργίες — ποὺ δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι ἀριθμολογικοῦ χαρακτῆρος στὸν ὕστερο Πλάτωνα — διερευνᾷ ἡ φιλοσοφικὴ τέχνη τοῦ λόγου, ἡ πολυθρύλητη πλατωνικὴ διαλεκτικὴ.

Μὲ τὴν μεθοδολογικὰ τόσο γόνιμη τομὴ τοῦ κόσμου σὲ δύο εἶδη τῶν ὄντων (δηλ. στὸ «ὄρατόν» καὶ «ἀειδὲς» ἢ «ἀόρατον»), ὅπως αὕτη πραγματώνεται κλασσικὰ γιὰ πρώτη φορὰ μετὰ τὴν δύσκαμπτη ἐλεατικὴ ὄντολογία στὸν πλατωνικὸ Φαίδωνα, ὁ μεταφυσικὸς χωρισμὸς τῆς οὐσίας σὲ αἰσθητὴ καὶ νοητὴ ἀπέβη ἕνα βαρυσήμαντο καὶ βαρὺ στὶς συνέπειές του γιὰ τὴ φιλοσοφία γεγονὸς. Ἡ αἰσθητὴ οὐσία, τὰ αἰσθητὰ ἀποτελοῦν

4. Ἐξ ἄλλου τὸ ἀκριβῶς ἀντίθετο συμβαίνει, ὅταν ἡ φιλοσοφία τοῦ Κάντ θεωρεῖται ὡς ἀνανέωση τοῦ Πλατωνισμοῦ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος (Πρβλ. τὶς σχετικὲς ἐργασίες τοῦ Μ. Wundt καὶ τοῦ Η. Heimsöeth).

5. Πρόκειται κυρίως γιὰ τὶς πολύκροτες φιλοσοφικὲς ἐργασίες τῶν μεγάλων Νεοκαντιανῶν τοῦ Marburg καὶ τῆς Σχολῆς τῆς Βάδης: Cohen, Natorp, Hartmann, Windelband. Ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως μποροῦν νὰ ἀναφερθοῦν καὶ τὰ ὀνόματα τοῦ Lotze καὶ τοῦ Hegel. Σύζευξις τῆς καντιανῆς μὲ τὴν πλατωνικὴ φιλοσοφία ἐπεχείρησαν στὴν ἀρχὴ τοῦ αἰῶνος μας ὁ O. Wichmann καὶ ὁ S. Marck.

ἀφερέγγυα μιμήματα τῶν νοητῶν καὶ ἡ γνώση τους εἶναι ἀπατηλὴ καὶ μεταλλασσόμενη⁶. Τὸ ἀμετάπτωτον εἶδος τῶν ὄντων ποὺ εἶναι ἀνεξάρτητο ἀπὸ κάθε χρονικὸ ὀρίζοντα κατευθύνει πρωταρχικὰ τὴ γνώση καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἀσφαλὴ προϋπόθεσίν της. Μόνο τὸ ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὸ γνωστικὸ ὑποκείμενο «ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ὡσαύτως ἔχον», δηλ. τὸ ἀληθινὸ α priori τῶν ὄντων θὰ λέγαμε στὴ σύγχρονη φιλοσοφικὴ γλῶσσα, ἐγγυῶται τὸ κύρος τῆς διαλεκτικῆς γνώσεως τοῦ λόγου, ἢ ὅποια ἔτσι ἀποκτᾷ τὸν μοναδικὸ χαρακτήρα τοῦ ὄντολογικοῦ. Στὸν Πλάτωνα, μὲ ἄλλα λόγια, ἔχουμε ἕναν *usus realis* τῶν διαλεκτικῶν κατηγοριῶν καὶ λειτουργιῶν τοῦ λόγου ποὺ καταλήγει σὲ μιὰ ὄντικὴ καὶ αὐτούσια γνώση τῶν ἰδεῶν. Γνώση τῶν ὄντων εἶναι γνώση τῶν ἰδεῶν καὶ γνώση τῶν ἰδεῶν πάλι σημαίνει γνώση τοῦ καθαροῦ εἶναι ἢ τῆς ἀληθοῦς φύσεως τῶν πραγμάτων, γνώση δηλ. ὄντολογικῇ. Νοεῖν καὶ εἶναι, ἂν δὲν ταυτίζονται, ὁπωσδήποτε, ὁμως, συσχετίζονται καὶ συμπλέκονται τόσο στενά, ὥστε μὲ τὸν καθαρὸ λόγο ἐνὸς πράγματος νὰ ἔχουμε ταυτόχρονα καὶ τὴν πραγματικὴ οὐσία αὐτοῦ τοῦ πράγματος (ὁ καλούμενος ρεαλισμὸς τῶν ἐννοιῶν).

Στὸν Κάντ ἀπὸ τὴν ἄλλὰ πλευρά, ἡ κατάστασις μετὰ τὴ στροφή τῆς φιλοσοφίας πρὸς τὴν πηγὴ τῆς ἐσωτερικότητος, δηλ. τὸ 'Εγώ' τοῦ γνωστικοῦ ὑποκειμένου, στὰ νάματα τοῦ ὁποίου βαπτίζεται ὅλη ἡ νεώτερη μετὰ τὸν Descartes φιλοσοφία εἶναι ὁπωσδήποτε διαφορετικῇ. Γνώση τῶν ἰδεῶν δὲν ὑπάρχει· οἱ ἐννοιες τοῦ καθαροῦ λόγου ἢ, ἄλλως, οἱ ὑπερβατικὲς ἰδέες, καταγίνονται μὲ τὴν «ἀπόλυτη συνθετικὴ ἐνότητα ὄλων τῶν ὄρων ἐν γένει» — ἐνότητα δηλ. ποὺ δὲν ὑπόκειται σὲ ὄρους καὶ ἡ ὅποια μπορεῖ νὰ ἀφορᾷ, εἴτε αὐτὴν τοῦ νοούντος ὑποκειμένου, εἴτε πάλι ἐκείνῃ τῆς σειρᾶς τῶν ὄρων τῶν φαινομένων, εἴτε τέλος τὴν ἐνότητα τῶν ὄρων ὄλων ἐν γένει τῶν ἀντικειμένων τοῦ νοεῖν. Ἔτσι, στὴν ὑπερβατικὴ Διαλεκτικὴ τοῦ Κάντ

6. 'Ο Karl Popper (πρβλ. *Die offene Gesellschaft und ihre Feinde*, Τόμ. I, Der Zauber Platons, München (Francke Verlag), 1975, σελ. 59. Τίτλος τοῦ πρωτοτύπου: *The Open Society and its enemies*, I, *The Spell of Plato*, London, 1945) ὁμιλεῖ γιὰ «μεθοδολογικὴ οὐσιοκρατία» ἢ «οὐσιολογία» (*methodologischer Essentialismus oder Wesenlehre*) στὸν Πλάτωνα καὶ ἐννοεῖ, πολὺ εὐστοχα, μὲ αὐτὸ τὴν προσπάθεια τῆς καθαρῆς γνώσεως ἢ ἐπιστήμης νὰ ἀποκαλύψῃ καὶ περιγράψῃ τὴν ἀληθινὴ φύσιν τῶν πραγμάτων, τὴν κρυμμένη πραγματικότητα ἢ οὐσία τους. Ὡς ἀντίθετη τῆς «οὐσιολογίας» θεωρία ἀναφέρει τὴ «μεθοδολογικὴ ὀνοματοκρατία» (*methodologischer Nominalismus*). Πρβλ. σελ. 60.

7. 'Ο R. Kroner (Πρβλ. *Von Kant bis Hegel*, Bd. I, Tübingen, 1921, σελ. 42 κ.εξ.) θεωρεῖ ὅτι ὅλη ἡ φιλοσοφικὴ γνώση πρὸ τοῦ Κάντ ἦταν γνώση τοῦ κόσμου, καὶ ἐννοεῖ μὲ αὐτὸ τὸν ἀντικειμενικὸ κυρίως ἰδεαλισμὸ τῆς ἀρχαιότητος. Μὲ τὸν Κάντ ἡ γνώση αὐτὴ μετατρέπεται σὲ γνώση τοῦ 'Εγώ, σὲ γνωστικὴ καλλίτερα σχέση 'Εγώ-Κόσμος, σύμφωνα ἄλλωστε μὲ τὴν περίφημη «Κοπερνίκεια στροφή» τοῦ Κάντ (*Kritik der reinen Vernunft*, Vorrede, B XVI καὶ B XVII).

έχουμε αντίστοιχως την ιδέα της *psychologia*, της *cosmologia* και της *theologia rationalis*⁸. Οί ιδέες δέν είναι άπλως δεδομένες (*gegeben*) στόν λόγο, αλλά δοσμένες ως θέματα (*aufgegeben*)⁹ πρὸς λύση, ως προβλήματα ἢ αἰτήματα τοῦ καθαροῦ λόγου· αὐτὲς εἶναι πού κατευθύνουν καὶ ρυθμίζουν τὴν πορεία του πρὸς τὴν συστηματικὴ ἐνότητα καὶ διάταξη μιᾶς ὁλοκληρωμένης ἐπιστήμης πού τὴν ἔχουμε μονάχα στὴν ιδέα. Γιά τὶς ὑπερβατικὲς ιδέες δέν ἀπαντᾷ κανένα ἀντικείμενο στὴν ἐμπειρία πρὸς τὸ ὁποῖο αὐτὲς ν' ἀντιστοιχοῦν μὲ πλήρη ἀκρίβεια καὶ τελειότητα. Γιά τοῦτο μόνο στὴν περιοχὴ τοῦ καθαροῦ πρακτικοῦ λόγου μποροῦν ν' ἀποβοῦν ἀπόλυτοι προσδιοριστικοὶ παράγοντες τῆς ἠθικῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου, στὸ χῶρο ἀπεναντίας τοῦ καθαρά θεωρητικοῦ λόγου — πέρα ἀπὸ τὴν «κανονιστικὴ»¹⁰ τους λειτουργία — δέν εἶναι δυνατόν νά εὑρουν καμμιά ἐμπειρικὴ χρῆση καὶ ἐφαρμογὴ, οὔτε ν' ἀποτελέσουν «συστατικὲς» ἀρχὲς μὲ «νομοθετικὴ»¹¹ α *riori* ἰσχὺ γιὰ πραγματικὴ γνώση πού στὸν Κάντ ὀνομάζεται «δυνατότης τῆς ἐμπειρίας».

Ἀπὸ τὸ γεγονός αὐτὸ ἐξηγεῖται καὶ ἡ κριτικὴ πού ἀσκεῖ ὁ Κάντ στὴν πλατωνικὴ θεωρία τῶν ιδεῶν¹², ἔστω καὶ ἂν πλέκη τὸ ἐγκώμιο τοῦ «ὑπερόχου φιλοσόφου» (δηλ. τοῦ Πλάτωνος) γιὰ τὴν ἐγκυρότητα καὶ σημασία τῶν ιδιῶν αὐτῶν ιδεῶν, τόσο στὴ σφαῖρα τοῦ Πρακτικοῦ, ὅσο καὶ στὸ τελολογικὰ διατεταγμένο βασιλεῖο τῶν φυσικῶν ὀργανισμῶν.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ αὐτὴ τὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὴ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Κάντ, ὑπάρχει καὶ κάτι ἄλλο ἐξ ἴσου σημαντικό. Ὁ κριτικὸς Κάντ, δηλ. ὁ Κάντ τοῦ 1781, ὁπότε δημοσιεύεται ἡ Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ Λόγου, σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸν Κάντ τοῦ 1770, τὸν Κάντ τῆς *Dissertatio*, μὲ τὴν ὁποία οὐσιαστικὰ ἀρχίζει, κατὰ τὴ γνώμη τῶν περισσοτέρων ἐρευνητῶν, ἡ κριτικὴ περίοδος τοῦ φιλοσόφου τῆς Καινιξβέργης, δέν ἀναγνωρίζει στίς καθαρὲς ἐννοιες τῆς διανοίας ἡ νοήσεως ἄλλη χρῆση ἀπὸ τὴ λογικὴ καὶ ὑπερβατικὴ, ἀπὸ τὸν *usus logicus et transscendentalis*. Οἱ Κατηγορίες ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰ δεδομένα τῆς ἐμπειρίας ἀποτελοῦν ἀπλῶς ψιλὲς μορφὲς τῆς νοήσεως χωρὶς περιεχόμενο, ἀφοῦ δέν ἐφαρμόζονται σὲ κάτι τὸ συγκεκριμένο πού μᾶς προσφέρεται μέσω τῆς ἐποπτείας. Μονάχα στὴν ἐφαρμογὴ τους αὐτὴ, πού δικαιώνει τὴ χρῆση τους, στηρίζεται ἡ δυνατότης τῆς ἐμπειρίας.

8. *Kritik der reinen Vernunft*, A334 καὶ B392/A335.

9. *Kr. d. r. Vern.*, A498 καὶ *Prolegomena* zu einer jeden künftigen *Metaphysik*, § 55, 56 καὶ 60.

10. Πρβλ. *Kr. d. r. Vernunft* A642/B670 καὶ A669/B697 ἕως τὸ τέλος τῆς ὑπερβατικῆς Διαλεκτικῆς. *Prolegomena* § 56.

11. Ὅπως δηλ. οἱ καθαρὲς μορφὲς τῆς νοήσεως, οἱ Κατηγορίες.

12. Πρβλ. *Kr. d. r. Vernunft* A312 ἕως A320 καὶ B369-B377.

Ἄλλὰ καὶ ὅταν συμβαίνει νὰ καθίσταται δυνατὴ ἡ ἐμπειρία ὡς συνέπεια αὐτῆς τῆς ἐφαρμογῆς τῶν Κατηγοριῶν πάνω στὸ πολλαπλὸ τῆς ἐποπτείας, ἡ γνώση ποὺ ἀποκομίζεται δὲν εἶναι γνώση τῶν ἴδιων τῶν ἀντικειμένων — ἀφοῦ τὰ ἴδια μᾶς εἶναι τελείως ἄγνωστα αὐτὰ καθ' ἑαυτά —, ἀλλὰ αὐτῶν τούτων μόνο τῶν φαινομένων. Καὶ φαινόμενα βέβαια στὸν Κάντ δὲν εἶναι ἡ ἀπατηλὴ ὄψη (Schein)¹³, ἡ κενὴ χωρὶς ἀντικείμενο παράσταση, ἀλλὰ αὐτὸ ποὺ μόνο μποροῦμε ἐμεῖς νὰ γνωρίσουμε — καὶ γνωρίζουμε οὐσιαστικά — ἀπὸ τὰ πράγματα. Ἡ γνώση αὐτῶν τῶν φαινομένων-πραγμάτων εἶναι γνώση ποὺ προέρχεται ἀπὸ ἐμᾶς, ἐφ' ὅσον ἐμεῖς τὴ δημιουργοῦμε καὶ κατόπιν αὐτὴ λειτουργεῖ ὡς νόμος τῆς φύσεως ποὺ ἔχει τὴν πηγὴν του στὴ διάνοια. Ὅλοι οἱ a priori προσδιορισμοὶ τῆς διανοίας περιέχουν τὴ μορφή τῆς γνώσης τῶν ἀντικειμένων καὶ διακρίνονται γιὰ τὴν καθολικότητα καὶ ἀναγκαιότητά τους σὲ σύγκριση πρὸς τὴν ἀποσπασματικὴ σχετικότητα τῆς ἐμπειρίας. Καὶ τοῦτο, γιατί ἡ γνώση τῶν φαινομένων δὲν εἶναι σὲ τελευταία ἀνάλυση παρὰ γνώση ποὺ ἐμεῖς σύμφωνα μὲ τὶς γενικὲς μορφὲς τῆς νοήσεώς μας (κατηγορίες) ἔχουμε ἢ ἀποκτᾶμε γι' αὐτὰ τὰ φαινόμενα. Οἱ γνωστικοὶ δηλ. προσδιορισμοὶ τῆς διανοίας εἶναι προσδιορισμοὶ τοῦ ταυτόσημου μὲ τὸν ἑαυτὸ του ὑπερβατικοῦ ἐγὼ ποὺ εἰσάγει καὶ ἐγγράφει a priori τοὺς νόμους του στὰ ἀντικείμενα τῆς φύσεως. Ἀλλὰ, ἄλλο a priori γνώση τῆς γνώσεώς μας ἀπὸ τὰ φαινόμενα-ἀντικείμενα, δηλ. γνώση ὑπερβατικὴ¹⁴ (transzendental), καὶ ἄλλο γνώση τῶν ὄντως ὄντων¹⁵. Ἡ πρώτη εἶναι ἀπλῶς λογικότης τοῦ εἶναι τῶν φαινομένων, ἔλλογη κατ' εἶδος γνώση αὐτῶν καὶ κατὰ συνέπεια διαθέτει μόνο εἰδολογικὸ χαρακτῆρα (usus logicus). Ἡ δευτέρα ἀντίθετα ἀποτελεῖ τρόπον ἢ εἶδος τοῦ εἶναι, ὄντικότητα τῆς λογικῆς, δηλ. ὄχι ἀπλῶς λογικὴ ἀλλὰ ὄντο-λογικὴ γνώση (usus realis)¹⁶. Στὸν Κριτικισμό ὁμως τοῦ Κάντ ἡ παλαιὰ δεσποτικὴ Ὀντολογία καὶ Μεταφυσικὴ μετασχηματίζεται — κατ' ἀρχὴν — μὲ τὴ βοήθεια ἐνὸς ὀρίμου καὶ αὐτοπειθαρχημένου προσδιορισμοῦ τῶν ὀρίων τοῦ λόγου, σὲ θεωρία καὶ κριτικὴ τῆς γνώσεως, δηλαδή σὲ Γνωσιολογία καὶ ὑπερβατικὴ Ἀναλυτικὴ.

II

Τὶς προεισαγωγικὲς αὐτὲς ὑπομνήσεις ἐθεωρήσαμε ἀναγκαῖες ἀφοῦ

13. Πρβλ. Kr. d. r. Vernunft, B69 καὶ B70-71.

14. Πρβλ. Kr. d. r. Vernunft, A11-12 καὶ B25.

15. Πρβλ. Kr. d. r. Vernunft, A593/B621. Ὁ Κάντ γράφει χαρακτηριστικά: «Die unbedingte Notwendigkeit der Urteile aber ist nicht eine absolute Notwendigkeit der Sachen».

16. Πρβλ. Dissertatio (1770): De mundi sensibilis atque intelligibilis forma et principiis, Sectio V, § 5, 6 καὶ 23 (in: Kants, Gesammelte Schriften, hrsg. von der königlich Preussischen Ak. d. Wiss., Bd. II) καὶ Kr. d. r. Vern. A299/R355.

πάνω στους δύο όριζοντες που προαναφέραμε, δηλ. τόν όντολογικό-ιδεοδιαλεκτικό του Πλάτωνος και τόν κριτικό-ύπερβατικό του Κάντ, θα κινηθούν οι έπόμενες αναπτύξεις. Μόνο έτσι θα γίνη κατανοητό τι είδους «καθαρό» είναι τό πλατωνικό και καντιανό αντίστοιχως και σε ποιά περιοχή δύναται νά ισχύη τό καθένα από αυτά.

“Όπως φαίνεται κιόλας από τόν τίτλο τής Εισαγωγής τής καντιανής κριτικής του καθαρού λόγου που επιγράφεται «Διαφορά τής καθαρής και τής έμπειρικής γνώσεως», ό Κάντ αντίθετει τό «καθαρό» (reine) στο «έμπειρικό» (empirisch). Τουτό άσφαλώς δέν είναι άσχετο με την τομή τής γνώσεως σε «όρθολογική» και «ίστορική», δηλ. σε cognitio ex principiis (=γνώση έξ άρχών) και cognitio ex datis (=γνώση έξ έμπειρικών δεδομένων ή έξ έμπειρίας) που και σε άλλο του έργο εκτός τής Κρ. τ. κ.λ. επιχειρεί ό Κάντ¹⁷. Τό καθαρό σημαίνει έδω την έλλογη ή κατά τόν όρθό λόγο γνώση (rational), την a priori γνώση του λόγου, σε αντίθεση με την έμπειρική, την a posteriori γνώση, που στην Dissertatio¹⁸ (1770) ονομάζεται και cognitio sensitiva και sensualis, αντιπαρτιθέμενη έτσι στην cognitio intellectualis sive rationalis.

Κατ’ αυτόν τόν τρόπο reine¹⁹, rationale και intellektuelle γνώση, δηλ. γνώση έξ άρχών του λόγου, τίθενται σε ένα έπί.εδο, ενώ empirische, sensitiva και ίστορική ή έξ έμπειρικών δεδομένων γνώση στο άκριβώς αντίθετο από τό πρώτο.

‘Ο Κάντ όμως δέν σταματά σ’ αυτή τή διάκριση και μόνο άλλα προχωρεί εύθως και σε μιá άλλη που έχει δώσει άφορμή για πολλές συζητήσεις μεταξύ τών σχολιαστών τής Κρ. τ. καθ. λόγου. ‘Ενώ δηλ. με τις πρώτες προτάσεις τής Εισαγωγής «ότι κάθε γνώση μας άρχίζει με την έμπειρία, αυτό δέν επιδέχεται καμμιá άμφιβολία» (BI) και «έτσι από την άποψη του χρόνου²⁰ δέν έχουμε καμμιá γνώση μέσα μας που νά προηγήται τής έμπειρίας· όλες άρχίζουν με αυτήν», ό Κάντ μοιάζει προς μεγάλη ίκανοποίηση τών έμπειριοκρατών νά κηρύσση τό Εύαγγέλιο του ‘Έμπειρι-

17. Πρβλ. Logik, Einleitung, σελ. 22 (in: Kant's, Gesammelte Schriften, ένθ’ άνωτ., Bd. IX) και Κρ. d. r. Vern. A836/B864.

18. Πρβλ. Dissertatio, ένθ’ άνωτ., Sectio II, § 3, 4 και 5. Πρβλ. και Sectio V, § 23 και 24.

19. Στο παράρτημα του φιλοσοφικού Λεξικού του Schmid (C. Ch. E. Schmid, Wörterbuch zum leichtern Gebrauch der Kantischen Schriften, Jena, 1798⁴, Anhang, σελ. 616. ‘Εδώ χρησιμοποιούμε την ανατύπωση τής Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1976) βλέπουμε νά ισχύουν ως αντίθετοι φιλοσοφικοί όροι ό Empirismus και ό Purismus (purus = καθάρος). Πρόκειται άσφαλώς για ένα νέο φιλοσοφικό σχηματισμό που αντικαθιστά τόν Rationalismus με τόν Purismus, ώστε νά επέρχεται έτσι και μιá κάποια διαφοροποίηση του κριτικού Rationalismus του Κάντ από τόν παραδοσιακό.

20. Πρβλ. και τις άριστοτελικές διακρίσεις του «πρότερον» και «ύστερον» στα Μετά τά φυσικά Δ11, 1018 b 9 κ.έξ.

σμού, λίγο παρακάτω γράφει: «'Αλλά και ἂν ἀκόμα κάθε γνώση μας πρωταρχίξει μὲ τὴν ἐμπειρία, αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι καὶ καθεμιὰ *πηγάξει ἀπὸ τὴν ἐμπειρία*», προσθέτοντας ἀκόμη ὅτι: «Αὐτὸ εἶναι τοῦλάχιστον ἓνα ζήτημα... ἂν δηλ. ὑπάρχει γνώση τέτοιου εἶδους ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν ἐμπειρία καὶ ἀπὸ ὅλες τὶς ἐντυπώσεις τῶν αἰσθήσεων. Τέτοιες γνώσεις τὶς ὀνομάζουν α *priori* καὶ τὶς διαστέλλουν ἀπὸ τὶς ἐμπειρικὲς ποὺ ἔχουν τὴν πηγὴ τους α *posteriori*, δηλ. μέσα στὴν ἐμπειρία» (B2).

Ἐδῶ λοιπὸν συναντᾶμε δύο εἰδῶν γνώσεις: ἐκείνη ποὺ εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν ἐμπειρία καὶ γενικὰ ἀπὸ ὅλες τὶς κατ' αἴσθησιν ἐντυπώσεις, δηλ. α *priori*, καὶ αὐτὴ ποὺ ἔχει τὴν πηγὴ της στὴν ἐμπειρία καὶ εἶναι α *posteriori* ἢ ἐμπειρικὴ²¹. Μὲ τὴν πρώτη συνδέεται ἡ καθαρὴ γνώση — ἡ *reine, rationale καὶ intellectualis* — καὶ μὲ τὴ δεύτερη ἡ ἐμπειρικὴ ἢ *cognitio sensitiva*. Ὡς ἐδῶ τὰ πράγματα εἶναι σαφῆ.

Στὴν ἐπομένη ὁμοῦς παράγραφῳ ὁ Κάντ προβαίνει σὲ ἓνα βαθύτερο καὶ μερικώτερο διαχωρισμὸ τῆς καθαρῆς ἀπὸ τὴν α *priori* γνώση. Συγκεκριμένα γράφει: «Ἐτσι ἀπὸ τώρα καὶ στὸ ἐξῆς λέγοντας γνώσεις α *priori* θὰ ἐννοοῦμε ὄχι ἐκεῖνες ποὺ ἀπαντοῦν ἀνεξάρτητα ἀπὸ αὐτὴ ἢ ἐκείνη τὴν ἐμπειρία, ἀλλὰ ἀπόλυτα ἀνεξάρτητα ἀπὸ κάθε εἶδους ἐμπειρία. Σ' αὐτὲς ἀντιτίθενται οἱ ἐμπειρικὲς γνώσεις ἢ γνώσεις ποὺ εἶναι δυνατὲς μόνο α *posteriori*, δηλαδή μέσω τῆς ἐμπειρίας. Ἀπὸ τὶς α *priori* πάλι γνώσεις καθαρὲς ὀνομάζονται ἐκεῖνες ποὺ εἶναι ἐντελῶς ἀπρόσμικτες μὲ κατιτὶ τὸ ἐμπειρικόν. Ἐτσι λ.χ. ἡ πρότασις: κάθε μεταβολὴ ἔχει τὴν αἰτία της, εἶναι μὲν πρότασις α *priori*, ἀλλὰ ὄχι καθαρὴ, γιατί ἡ μεταβολὴ εἶναι ἔννοια ποὺ μπορεῖ νὰ ἀντληθῇ μόνον ἀπὸ τὴν ἐμπειρία».

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Κάντ τέμνει πάλι τὴν α *priori* γνώση σὲ σχετικὴ καὶ ἀπόλυτη γνώση α *priori*, καὶ ἀπὸ αὐτὲς τὴν πρώτη, ὅπως εἶπε καὶ παραπάνω, τὴ θεωρεῖ ἀνεξάρτητη ἀπὸ μιὰ ὀρισμένη ἐμπειρία — τοῦτη ἢ ἐκείνη — καθὼς καὶ ἀπὸ τὶς διάφορες ἐντυπώσεις τῶν αἰσθήσεων, ἐνῶ τὴ δεύτερη ἀπόλυτα ἀνεξάρτητη ἀπὸ κάθε ἐμπειρία ἐν γένει — θὰ μπορούσαμε δὲ νὰ προσθέσουμε καὶ ἀπὸ κάθε γενικὸ κανόνα ποὺ ὁμοῦς ἔλκει τὴν καταγωγὴ του ἀπὸ τὴν ἐμπειρία²².

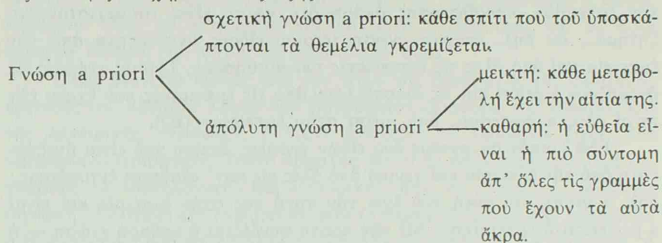
Ἡ ἴδια α *priori* γνώση, στὴν ἀπόλυτη ὥστόσο μορφή της, τέμνεται ἐκ νέου σὲ «καθαρή», ποὺ μέσα της δὲν περιέχει καμμιά ἐμπειρικὴ πρόσμιξη, καὶ σὲ μὴ καθαρή ἢ μεικτὴ. Σὰν παράδειγμα τῆς μὴ καθαρῆς (μεικτῆς) α *priori* γνώσεως χρησιμεύει, ὅπως εἶδαμε, ἡ κρίσις: Κάθε μεταβολὴ ἔχει τὴν

21. Πρβλ. Κτ. d. r. Vernunft, A854/B882, ὅπου καὶ ἡ διάκρισις τῆς γνώσεως ὡς πρὸς τὴν πηγὴ της.

22. Πρβλ. B2 τὸ παράδειγμα τοῦ σπιτιοῦ καὶ τῶν σωμάτων γενικὰ ποὺ ἔχουν βάρος καὶ πέφτουν, ὅταν τοὺς ἀφαιρήσῃ κανεὶς τὸ στήριγμα.

αίτια της²³.

“Όλες αὐτὲς τὶς διαιρετικὲς τομὲς τοῦ Κάντ ὁ Norman Kemp Smith²⁴ τὶς συνοψίζει σχηματικὰ ὡς ἑξῆς:

Ἀπὸ τὸ σχῆμα αὐτὸ ἐξάγεται ὅτι ἡ a priori γνώση δὲν εἶναι πάντα καθαρὴ — ἀφοῦ ὑπάρχει καὶ μεικτὴ ἢ μὴ καθαρὴ a priori γνώση — καὶ μολταυτὰ ἢ ἴδια μπορεῖ νὰ εἶναι ταυτόσημη μὲ τὴν καθαρὴ. Γιατί, ὅταν λέγῃ ὁ Κάντ ὅτι a priori γνώση εἶναι ἐκείνη πού εἶναι ἀπόλυτα ἀνεξάρτητη ἀπὸ κάθε ἐμπειρία, καὶ ἡ ἀνεξάρτητη ἀπὸ κάθε ἐμπειρία γνώση εἶναι καθαρὴ, τότε ἡ ἀνεξάρτητη ἀπὸ κάθε ἐμπειρία γνώση εἶναι καθαρὴ. Συνεπῶς, ἡ διαφορά μεταξὺ τοῦ καθαροῦ καὶ a priori ἀφορᾷ μόνο τὴ σχετικὴ a priori γνώση καὶ τὴ σχετικὰ καθαρὴ ἢ πρόσμεικτη γνώση, δηλ. μιὰ στενότερη σφαῖρα καὶ τῶν δύο. Τὸ καθαρὸ αὐτὸ καθ’ ἑαυτό, ἀντίθετα πρὸς ὅτι φαίνεται νὰ ὑποστηρίζει ὁ Smith²⁵ — πού ὀρθῶς ἐν τούτοις θεωρεῖ τὸ καθαρὸ (ἢ ἀκριβέστερα τὸ σχετικὰ καθαρὸ) καὶ ὡς μιὰ ὑποδιαίρεση τοῦ a priori —, εἶναι πάντα ταυτόσημο μὲ τὸ ἀπόλυτο a priori.

Ἀλλὰ τὸ καθαρὸ ἔχει, ὅπως εὐστοχα τονίζει ὁ Smith, καὶ ὠρισμένες ἄλλες σημασίες ἰδιάζουσες ἀποκλειστικὰ σ’ αὐτό. Ἔτσι τὸ καθαρὸ στὴ σχέση του μὲ τὴν ἐμπειρία — δηλ. ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀνεξαρτησία του ἀπὸ τὴν ἐμπειρία, γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε τοὺς ὅρους τοῦ Κάντ — διακρίνεται α) σὲ καθαρὸ καὶ ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὴν ἐμπειρία a priori, καὶ ὡς τέτοιο ἔχει ἀντίθετο τὸ γνωστὸ μας ἤδη ἐμπειρικό, β) σὲ ἀπόλυτα ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὴν ἐμπειρία μὲ ἀντίθετο τὸ σχετικὸ καὶ γ) σὲ ἄμεικτο

23. Τὸ ἴδιο παράδειγμα ἀναφέρεται σὰν καθαρὴ πρόταση a priori στὴν ἐπόμενη παράγραφο Β4-Β5. Γιὰ τὸ ἀν ἐδῶ ὑπάρχει ἀντίφαση ἢ ὄχι Πρβλ. H. Vaihinger, ἐνθ’ ἄνωτ., σελ. 211 κ. ἑξ.

24. N.K. Smith, A Commentary to Kant's «Critique of pure reason», New York, 1962 (ἀνατύπωση τῆς β’ ἐκδόσεως τοῦ ἔτους 1932), σελ. 55.

25. Ὁ N.K. Smith στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀκολουθεῖ προφανῶς τὸν H. Vaihinger (ἐνθ’ ἄνωτ., σελ. 195 καὶ 451). Πρβλ. ἐπίσης H.J. Paton, Kant's Metaphysics of Experience, vol. I, London-New York, 1970¹, σελ. 76 ff. καὶ A.C. Ewing, A short Commentary on Kant's Critique of pure Reason, Chicago, 1950², σελ. 16-17.

παντελῶς μὲ τὴν ἐμπειρία, στὸ ὁποῖο ἀντιτίθεται τὸ συμμιγὲς ἢ μὴ καθαρὸν. Οἱ τρεῖς αὐτὲς διακρίσεις ἀφοροῦν τὴν πηγὴ καὶ τὸ κύρος τῆς γνώσεως καὶ δὲν ἀπομακρύνονται καὶ πολὺ ἀπὸ τὶς προηγούμενες ποὺ ἐξετάσαμε. Ἡ τέταρτη ὅμως ἀναφέρεται στὴν ἑκταση καὶ τὰ ὅρια τῆς γνώσεως, ὁπότε τὸ καθαρὸ, ὡς ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὴν ἐμπειρία, ἀποβαίνει ὑπερβατικὸ καὶ ὑπερκόσμιο (transzendent) καὶ ἔχει γιὰ ἀντίθετό του τὸ ἐγκόσμιο ἢ ἔμμοιο καὶ φυσικὸ (immanent)²⁶. Αὐτὰ κατ' ἀρχὴν γιὰ τὸ «καθαρό» τοῦ Κάντ.

Στὸν Πλάτωνα τώρα, καὶ συγκεκριμένα στὸν «Φαῖδωνα» καὶ τὸν «Φίληβο», ἀπαντᾷ μιὰ ἀντίληψη γιὰ τὸ καθαρὸ, ἢ ὁποία σὲ πολλὰ μὲν συμφωνεῖ μὲ ἐκείνη τοῦ Κάντ, σὲ ἄλλα ὅμως — καὶ θὰ δοῦμε σὲ ποιά —, διαστέλλεται ἐντελῶς ἀπὸ αὐτή. Καὶ ὁ Πλάτων, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ Κάντ, ὁμιλεῖ στὸν Φαῖδωνα γιὰ καθαρὴ γνώση (καθαρῶς εἶσεσθαι-γνῶναι 66a), τὴν ὁποία ὅμως ἐξαρτᾷ ἀπὸ τὴν ἰδιάζουσα προπαρασκευὴ ἢ διάθεση τῆς διανοίας καὶ ἀπὸ τὴν κατάστασι τῆς ψυχῆς. "Αν δηλ. ἡ διάνοια ἐπισκοπῇ τὰ ὄντα «αὐτῇ καθ' ἑαυτὴν εἰλικρινεῖ τῇ διανοίᾳ» (66a) ἢ ἡ ψυχὴ «καθαρεύη» ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ «αὐτῇ τῇ ψυχῇ» «αὐτὰ τὰ πράγματα» νοῇ, τότε προκύπτει ὡς συνέπεια γνώση καθαρὴ (66de).

Ἡ «κεκαθαρμένη διάνοια» (67c) μὲ τὴν ἀπαλλαγὴ τῆς ἀπὸ τὰ ἐμποδίσματα τοῦ σώματος (80e) καὶ τὶς σύμφυτές του ἡδονὲς καὶ λύπες ποὺ τὴν καθελώνουν στὶς αἰσθήσεις καὶ τὴν ἀναγκάζουν νὰ τὶς μιμῆται καὶ νὰ ὁμοφρονῇ, ἄγεται πρὸς τὸ «καθαρόν», «ἀεὶ ὄν», «ἀθάνατον», «θεῖον», «μονοειδὲς» καὶ «ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ὡσαύτως ἔχον» (79d, 80d, 83e). Μὲ τὸν «καθαρόν» αὐτὸν ἡ διάνοια ὀρθοφρονεῖ (69b c) καὶ ἀρχίζει πραγματικὰ νὰ φιλοσοφῇ. Γιατὶ φιλοσοφία σημαίνει «λύσις» καὶ «ἀπαλλαγὴ» ἀπὸ τὸν θόρυβο ἢ τὴν ταραχὴ τοῦ σώματος καὶ στροφὴ πρὸς τὸ «συγγενές», «εἰλικρινές» καὶ «καθαρόν» (καθαρόν καθαροῦ ἐφάπτεσθαι) 67b). Ἀκάθαρτη ψυχὴ δὲν εἶναι δυνατό νὰ προσεγγίσῃ τὸ «καθαρόν», ἐφ' ὅσον μόνο τὸ ὅμοιο φέρεται πρὸς τὸ ὅμοιό του²⁷.

Τὴν οὐσιαστικὴν συνέχειαν τῶν σκέψεων αὐτῶν τοῦ Φαῖδωνος — πέρα ἀπὸ τὴν ἠθικοθηρησκευτικὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ «καθαροῦ» ποὺ σχετίζεται μὲ τὶς ἀρχαῖες μυστηριακὲς καὶ καθαρτικὲς πράξεις — τὴν βρίσκουμε στὸν

26. Ἡ τελευταία κατηγορία τοῦ καθαροῦ δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ — ἄλλωστε δὲν θεματοποιεῖται στὶς παραγράφους ποὺ ἐρευνᾶμε —, ἀφοῦ ὑπερφυσικὴ ἢ ὑπερβατικὴ θεωρητικὴ γνώση δὲν ὑπάρχει στὸν Κάντ. Τὸ *reine* στὴν τελευταία του σημασίαν συγγενεῖ μὲ τὸ *spekulativ* (=ἄκρως θεωρητικὸ καὶ καθαρὸ, ἀσύμμετρο δηλ. πρὸς κάθε τι τὸ ἐμπειρικόν). Ὁ ἰδεαλισμὸς τοῦ Κάντ δὲν εἶναι *spekulativ* ἀλλὰ *kritisch* (Πρβλ. B29). Πρβλ. καὶ *Prolegomena*, ἐνθ' ἄνωτ., (§ 13 τέλος τῆς III Anmerkung).

27. Τὴν θεωρίαν τοῦ «ὅμοιος ὁμοίῳ» μαζί μὲ τὶς ὑπόλοιπες ποὺ ἦσαν γνωστὲς κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα, ἐξετάζει ὁ Πλάτων στὸν διάλογο «Λύσις».

Φίληβο, όπου η ώριμότης πλέον του Πλάτωνος μᾶς δίνει μιὰ πολὺ καθαρὴ εἰκόνα γιὰ τὸ πρόβλημα ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ. Ἐκεῖ τὸ «καθαρόν» συνδυάζεται γιὰ πρώτη φορὰ μὲ τὸ «βέβαιον», τὸ «σαφές», τὸ «ἀκριβές», ἀλλὰ καὶ πάλι μὲ τὸ «ἀληθές», τὸ «ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ὡσαύτως ἔχον» καὶ τὸ «εἰλικρινές», ὅπως δηλ. καὶ στὸν Φαῖδωνα.

Ἡ διαίρεση μάλιστα τῶν ἐπιστημῶν σὲ «ἀκριβεῖς», «ἀκριβέστερες» καὶ «καθαρώτερες», «σαφεῖς», «ἀσαφέστερες» καὶ «καθαρότητος ἐνδεεῖς», μὲ βασικὸ κριτήριό τὴ χρήση τῶν μέτρων καὶ τῆς μετρητικῆς τέχνης, καθιστᾷ τὴν προβληματικὴ τοῦ καθαροῦ ἀρκούντως διαφανή.

Στὴν τεκτονικὴ λ.χ. πρόσκεινται οἱ ἀκριβέστερες ἐπιστῆμες, γιατί αὐτὲς σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ ἀπ' ὅ,τι ἡ μουσικὴ, τὸ «βέβαιον» τῆς ὁποίας, ὡς ἐπιστῆμης μιμητικῆς καὶ μεστῆς παντοειδῶν κατὰ προσέγγιση στοχασμῶν, ἄλλως ἐμπειρίας καὶ τριβῆς, εἶναι λίαν «σμικρόν», ποιοῦνται χρῆση μέτρων ἢ ὀργάνων ἐν γένει μετρητικῶν²⁸. Ἡ σαφήνεια καὶ καθαρότης τῆς ἀριθμητικῆς καὶ μετρητικῆς τῶν «φιλοσοφούντων» εἶναι ἀσυγκρίτως μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν μεμειγμένη καὶ ἀκαθαρότερη τῶν «πολλῶν», ἐνῶ ἡ «ἐπιστῆμη ἐπὶ τὰ γινόμενα» δὲν δύναται οὔτε κἂν νὰ συγκριθῇ σὲ βεβαιότητα καὶ ἀκρίβεια μὲ τὴν ἐπιστῆμην ποὺ φέρεται ἐπὶ τὰ «κατὰ ταῦτά δὲ καὶ ὡσαύτως ἀεὶ» (61d e). Αὐτὸ εἶναι σὲ πολὺ ἄδρῆς γραμμὲς τὸ περιεχόμενο τῶν παραγράφων 55c-64a τοῦ Φιλήβου.

Καὶ τὰ ἐρωτήματα ποὺ γεννῶνται αὐτομάτως εἶναι τ' ἀκόλουθα: τί σημαίνει στὸν Κᾶντ «καθαρή» καὶ τί «μὴ καθαρή» ἢ «μεικτὴ» καὶ «μεμειγμένη» γνώση; Ἄν καθαρὴ γνώση εἶναι ἡ μὴ ἐμπειρικὴ καὶ ἀπόλυτα ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν ἐμπειρία γνώση, τότε ποιά σημασία ἀποκτᾷ ἡ σύνδεση αὐτῇ τοῦ «καθαροῦ» μὲ τὴν «ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴν ἐμπειρία» γνώση; Ποιά γνώση προκρίνει ἢ δέχεται ἡ ὑπερβατικὴ φιλοσοφία καὶ ποιὸς ὁ ρόλος τῆς μὴ καθαρῆς καὶ μεμειγμένης γνώσεως στὸν καθορισμὸ τῆς λειτουργίας τῆς καθαρῆς; Καὶ τέλος σὲ ποιά σχέση βρίσκεται τὸ πλατωνικὸ «καθαρόν» μὲ τὸ καντιανὸ ὁμῶνυμό του;

Ὅπως ἐξηγήσαμε καὶ στὴν ἀρχή, τὸ κλειδί τῆς λύσεως ὅλων αὐτῶν τῶν προβλημάτων μᾶς τὸ προσφέρει ἡ διαφορότης τῶν φιλοσοφικῶν «ὀρίζοντων»²⁹ τῶν δύο φιλοσόφων. Ὅταν ὁ Κᾶντ ὁμιλῇ γιὰ «καθαρή» γνώση, ἐννοεῖ τὴν a priori γνώση ποὺ προηγεῖται γενικὰ κάθε ἐμπειρίας. Καθαρὲς a priori μορφὲς ὅμως βρίσκονται μόνο στὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, στὴ λογικὴ του φύση ἢ οὐσία, καὶ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς αὐτενεργοῦ

28. Πρβλ. Φίληβος 55 c κ. ἐξ.

29. Γιὰ τὴν ἐννοία τοῦ φιλοσοφικοῦ «ὀρίζοντος» γνωστοῦ στὴ φιλοσοφικὴ γλῶσσα ἀπὸ τὸν Nietzsche καὶ τὸν Husserl Πρβλ. H.G. Gadamer, *Wahrheit und Methode*, Tübingen, 1975⁴, σελ. 232 καὶ 286.

δυνάμεως της διανοίας. "Όλες οι καθαρές a priori δυνάμεις και μορφές περιέχονται μέσα σ' αυτή την αυτενεργό και δημιουργική συνθετική ικανότητα του πνεύματός μας, άφου και οι καθαρές άκόμα μορφές της εποπτείας, δηλ. ό χώρος και ό χρόνος, ανάγονται και αυτές — ως καθαρές μορφές — στην κοινή αλλά άγνωστη σέ μās ρίζα της αισθητικής δυνάμεως και της διανοίας ή νοήσεως³⁰. 'Αλλά ανεξάρτητα και από αυτό οι καθαρές a priori μορφές του χώρου και του χρόνου δέν νοούνται — έστω δηλ. και άν άνήκουν στην «αισθητικότητα» — χωρίς τη συνεργία και ένοποιό δύναμη της νοήσεως και δέν είναι δυνατές ανεξάρτητα από τόν πρωτάρχηκό προσδιορισμό τους δια μέσου της νοήσεως σύμφωνα με τις Κατηγορίες.

Είναι όμως πραγματικά έμφυτες³¹ στο πνεύμα οι καθαρές αυτές μορφές ή, με την ύποκειμενοκρατική τροπή που προσλαμβάνει ή φιλοσοφία κατά τους νεωτέρους χρόνους, δέν αποτελούν παρὰ άνεμιαίες άπλως παραστάσεις του 'Εγώ μας; Το περίπλοκο αυτό πρόβλημα δέν θά τό ξεετάσουμε έδω. 'Εκείνο ώστόσο που μās ένδιαφέρει είναι ότι καθαρότης μορφών ύπάρχει μόνο στην κριτική έστία της σκέψεώς μας και αυτήν άκριβώς έννοει ό Κάντ, όταν την χαρακτηρίζει, όσον άφορā την πηγή της, ως ανεξάρτητη από την έμπειρία ή ως γνώση που δέν την άντλούμε από αυτή. Αυτό έξ άλλου καθιστά σαφές πόσο άποφασιστικά κινούμεθα στη σφαίρα πλέον της Λογικής και της Κριτικής της γνώσεως, δηλ. στη γνωσιολογική περιοχή. Το «καθαρό» είναι δημιούργημα της νοήσεώς μας και ως γνωστικό στοιχείο που προηγείται κάθε έμπειρίας είναι a priori. 'Ακόμα και ή καθαρή a priori μορφή της «αισθητικότητας» είναι βαθμής καθαρότητος που άνάγεται στην καθαρή αυτενέργεια³² του πνεύματος, δηλ. στην καθολική έδρα του καθαρού. Το έπαναστατικό — άλλα ταυτόχρονα και σκανδαλώδες — στη σκέψη του Κάντ είναι ότι οι καθαρές αυτές μορφές,

30. 'Ο Κάντ έδω δέν έννοει άσφαλώς την «υπερβατική συνείδηση» (transendentale Apperzeption) που συνοδεύει κάθε πράξη του νοείν. Στο πολύκροτο βιβλίο του: Kant und das Problem der Metaphysik, Bonn, 1929, σελ. 119 κ. έξ. και ιδιαίτερος σελ. 130 κ. έξ. ό Μ. Heidegger ύποστηρίζει ότι ή κοινή ρίζα των δύο κορμών της ανθρώπινης γνώσεως είναι ή Einbildungskraft, μία άποκάλυψη μπροστά στην όποία ό Κάντ ύποχωρεί έντρομος! Πρβλ. τη σχετική κριτική του D. Henrich: Über die Einheit der Subjektivität, στην: Philosophische Rundschau, 3 (1955), Tübingen, σελ. 28 κ. έξ., πρβλ. ιδιαίτερα σ. 30 και 29 όπου και μείνα παλαιότερης κριτικής του E. Cassirer και του H. Levy.

31. 'Εδω δέν είναι δυνατόν νά συνεξετάσουμε τό πολύκροτο πρόβλημα των «έμφυτων ιδεών» (ideae innatae) που έδωσε άφορμή για τόσες συζητήσεις και διαμάχες κατά τους νεωτέρους χρόνους (Descartes, Malebranche, Leibniz, Locke κ.ά.). Για τη σχέση του καθαρού a priori με τό έμφυτο πρβλ. H. Vaihinger, ένθ' άνωτ., τόμ. II, σελ. 89-101.

32. 'Ανάμεσα στο a priori και την καθαρή αυτενέργεια του 'Εγώ (Spontaneität) ύπάρχει στενή άλληλεξάρτηση ή έννοιολογική άμοιβαιότης. 'Η έννοια της a priori γνώσεως περιέχει ήδη μέσα της την έννοια της αυτενεργού νοήσεως.

γία νὰ γίνουν γνώση — καὶ μάλιστα καθαρὴ! —, πρέπει νὰ ἐφαρμοσθοῦν καὶ νὰ ἰσχύουν ἀποκλειστικὰ στὸ χωρὸ τῆς ἐμπειρίας. «Δυνατότης τῆς ἐμπειρίας»³³ σημαίνει ἐκεῖνο ποὺ προσδίδει ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα στὶς *a priori* μορφές καὶ σὲ ὅλες γενικὰ τὶς *a priori* καθαρὲς γνώσεις.

Ἡ ὑπερβατικὴ Παραγωγή τῶν καθαρῶν μορφῶν τῆς νοήσεως καὶ τὸ Κεφάλαιο «Περὶ τῆς Σχηματοποιήσεως τῶν καθαρῶν ἐννοιῶν τῆς διανοίας (A177/B17 κ.ἐξ.)» στὴν Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου ἔχουν τὴν βαρεῖα ὑποχρέωση νὰ δικαιώσουν (*Quid Juris*, A 84) μιὰ τέτοια «καθαρὴ χρῆση τῶν *a priori* ἀρχῶν καὶ νὰ δημιουργήσουν τὶς προϋποθέσεις γιὰ τὴ δυνατότητα τῆς ἐμπειρίας, δηλ. γιὰ τὴν ὀργανωμένη ἐπιστημονικὴ γνώση τῶν ἀντικειμένων. Γιὰ τοῦτο ἀκριβῶς οἱ Κατηγορίες δὲν εἶναι τίποτε παραπάνω ἀπὸ καθαρὲς μορφές σκέψεως χωρὶς καμμιά πραγματικὴ γνωστικὴ ἰσχὺ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ τους στὴν ἐμπειρία. Ὅσο ἀντιφατικὸ καὶ ἂν φαίνεται, ἡ καθαρὴ *a priori* γνώση πρέπει νὰ μετατραπῇ σὲ «μεικτὴ», τρόπον τινά, γνώση, γιὰ νὰ ἀποκτήσῃ ἀντικειμενικότητα. Ἀλλὰ τότε τί γίνεται τὸ «καθαρόν»; Παράδοξον! Οἱ καθαρὲς μορφές τῆς διανοίας, παρὰ τὴν προτεροκρατικὴ³⁴ (ἢ προτερολογικὴ) τους καταγωγὴ, δὲν χάνουν τὴν καθαρότητά τους, ὅταν ἐφαρμόζονται στὰ δεδομένα (*data*) τῆς ἐμπειρίας, τὰ ὁποῖα χάρις ἀκριβῶς στὴν ἐφαρμογὴ αὐτὴ γίνονται δυνατὰ ὡς πραγματικὴ ἐπιστημονικὴ γνώση. Καὶ τοῦτο συμβαίνει, γιὰτὶ παρὰ τὴν διαλεκτικὴ «μεσουργία»³⁵, ἡ ὁποία συντελεῖται μὲ τὴ βοήθεια τοῦ «μεικτοῦ», τοῦ ἀπὸ αἰσθητὰ δηλ. καὶ νοητὰ στοιχεῖα ἀπάρτισμένου «ὑπερβατικοῦ σχήματος», προϊόντος τῆς δυνάμεως τῆς φαντασίας (*Einbildungskraft*)³⁶, οἱ καθαρὲς *a priori* μορφές, ἔστω καὶ ἂν γίνονται οἱ ἀποφασιστικοὶ παράγοντες γενέσεως τοῦ συστήματος τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τῆς νοήσεως ποὺ ἰσχύουν γιὰ τὴν ἐμπειρία, παραμένουν ἄθικτες. Μὲ τὴν «ὑπερβατικὴ οἰκειότητα ἢ συγγένεια» (*Affinität*)³⁷ ποὺ χάρις στὴ θεμελιώδη ἐνωτικὴ ἀρχὴ τῆς «ὑπερβατικῆς συνειδήσεως» ὑφίσταται κατ' ἀναγκαιότητα μεταξὺ τῶν

33. Kr. d. r. Vern. A156/B195.

34. Τὸ *apriorisch* (σ' αὐτὴ τὴ μορφή δὲν ἀπαντᾷ ἐν τούτοις στὴν Kr. d. r. Vern.) μεταφράζομεν μὲ «προτεροκρατικῶς» (προτερολογικῶς).

35. *Vermittlung* = «Μεσουργία» (ἐκ τοῦ ἀρχ. μεσουργῶ) ἀποδίδει κατὰ τὴ γνώμη μας ἀκριβέστερα τὸν γερμανικὸ ὄρο. Ὁ Κάντ οὐσιαστικὰ ὁμιλεῖ γιὰ μιὰ «*vermittelnde Vorstellung*» (πρβλ. *Kritik* etc. A138/B177). Ἴδε καὶ *Subsumtion* A137/B176. Ὁ ὄρος *Vermittlung* ἐδῶ δὲν πρέπει νὰ σχετίζεται μὲ τὴ διαλεκτικὴ τοῦ Ἑγέλου.

36. Kr. d. r. Vern., 138/B177 κ. ἐξ. καὶ A140/B179.

37. Καὶ ὄχι μὲσω ἐνὸς εἶδους «προδιατεταγμένης ἁρμονίας» μεταξὺ ὀρισμένων ἐμφύτων προδιαθέσεων τῆς σκέψεως καὶ τῶν νόμων τῆς φύσεως, ἁρμονίας δηλ. ποὺ θὰ εἶχε ὡς μεταφυσικὸ πρωτεργάτη τῆς τὸ Θεοῦ (Πρβλ. Kr. d. r. Vern. B162, ὅπου ὁ Κάντ ἀσκεῖ κριτικὴ τῆς ἀντιλήψεως αὐτῆς). Πρβλ. καὶ Πλάτ. Μένων 81 c, Πολιτεία 531 d καὶ 537 c (οἰκειότητος-συγγένεια).

άντικειμένων και τών ένοποιών a priori καθαρών μορφών της νοήσεως, κατά τέτοιο μάλιστα τρόπο, ώστε, ό,τι ισχύει a priori και νοούμε καθαρά, να ανταποκρίνεται *εμπειρικά* και στα αντικείμενα (πού δεν είναι τίποτε άλλο από παραστάσεις του πνεύματος), τό a priori καθαρόν, ως προϊόν του πνευμάτός μας πού εισάγεται³⁸ στα πράγματα — και αυτό είναι πού κατά βάθος γνωρίζουμε από αυτά σύμφωνα με τόν Κάντ —, άπλως συμφωνεί με αυτά και συνεχίζει να ισχύει a priori. 'Η εμπειρία του προσφέρει θά λέγαμε την εύκαιρία να έκδηλωθή, να πραγματωθή και να συμφωνήση μαζί της, χωρίς όμως και να είναι βγαλμένο από τους κόλπους της. 'Η εμπειρία μεταβάλλεται χάρη στο καθαρό σε γνώση καθαρή, ένω, ως προς την καταγωγή της είναι μιá γνώση «μεικτή», μιá γνώση του κόσμου τών φαινομένων, γνώση ένυλη³⁹. 'Η διάνοια πάλι με την εφαρμογή τών Κατηγοριών της πού περιέχουν τις άρχες της δυνατότητας κάθε εμπειρίας, «καθαίρει» την εμπειρία προάγοντάς την σε σαφή και καθολικά ισχύουσα καθαρή γνώση, αλλά ή ίδια κατέχει ούσιαστικά τή δική της καθαρή a priori γνώση πού αποδείχτηκε ότι έχει κύρος και αναγκαιότητα, με άλλα λόγια: δύναμη χρηστική. Με την επιβεβαίωση δηλ. της καθαρής a priori γνώσεως στην εμπειρία — ή όποία έν τούτοις από μόνη της είναι άβέβαιη και τυχαία — αποκτάμε πλέον με βεβαιότητα βέβαιη και σαφή γνώση (gewiss und sicher) και έτσι αυτοβεβαιούται και ό λόγος για την καθαρότητα, τή συνθετικότητα και τό προτεροκρατικό κύρος τών έννοιών του. Αυτό φαίνεται καθαρά στην περίπτωση του χώρου και του χρόνου πού, ως καθαρές a priori μορφές έποπτείας, διακρίνονται για την «ύπερβατική ιδανικότητα» (ύποκειμενικότητα)⁴⁰ και «εμπειρική πραγματικότητα», δηλ. για την αντικειμενική τους ισχύ πάνω στα αντικείμενα της εμπειρίας, μολονότι οί ίδιες δεν προέρχονται από αυτά, αλλά άπαντούν μονάχα στο πνεύμα μας (im Genüte)⁴¹. 'Επομένως τό a priori «καθαρό» με την έννοια του «άνεξαρτήτου από την εμπειρία», έχει εφαρμογή, δηλ. είναι δυνατό μονάχα για αντικείμενα μιás δυνατής εμπειρίας, ή όποία καλείται γνώση εμπειρική. 'Ο ρόλος αυτής της γνώσεως δικαιώνει έκ τών ύστέρων⁴² τό a

38. Δηλ. τό a priori καθαρό πού «βάζουμε» έμεις μέσα στα πράγματα (Πρβλ. Kr. d. r. Vern., Vorrede, B XVIII «...daß wir nämlich von den Dingen nur das a priori erkennen, was wir selbst in sie legen»). Πρβλ. και 'Ιω. Θεοδωρακοπούλου, Εισαγωγή στη Φιλοσοφία, τόμ. Α', 'Αθήναι 1974, σελ. 378-79, πρβλ. και σελ. 367-69.

39. Πρβλ. F. Grayeff, Deutung und Darstellung der theoretischen Philosophie Kants, Hamburg, 1966 (ανάτύπωση της πρώτης εκδόσεως του έτους 1951), σελ. 3.

40. 'Ός ύποκειμενικός όρος της αισθητικότητας (A26/B42).

41. Kr. d. r. Vern., A20/B34 και συχνά στην «'Υπερβατική Αίσθητική».

42. Τουτό δεν σημαίνει ότι ή καθαρή a priori γνώση πρέπει να περιμένη την έτυμηση των αισθήσεων για να άποκτήση κύρος. 'Όλες άνεξαιρέτως οί a priori καθαρές μορφές

priori κύρος τῶν καθαρῶν μορφῶν τῆς διανοίας καὶ ἔτσι, ὅσο παράδοξο καὶ ἂν φαίνεται αὐτό, ἡ ἐμπειρική «μεικτή» γνώση στὸν Κάντ εἶναι ἡ μοναδική καθαρὴ γνώση ποὺ μπορούμε νὰ ἔχουμε. Μὲ τὴ νέα αὐτὴ γνώση, δηλ. τὴν ὑπερβατικὴν (transzendental), ἀσχολεῖται ἡ Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου καὶ κάθε ἄλλου εἶδους ἐμπειρική γνώση δὲν τὴν ἐνδιαφέρει. Βέβαια μπορούμε νὰ κινηθοῦμε καὶ στὸ χῶρο τοῦ καθαροῦ θεωρητικοῦ λόγου (spekulative Vernunft) χωρὶς κανένα περιορισμὸ ἀπὸ τὰ δεδομένα τῆς ἐμπειρίας καὶ τὴν κατ' αἴσθησιν ἐποπτεία — ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ γνώση στὸν Κάντ —, τότε ὅμως δὲ γνωρίζουμε (erkennen) ἀλλ' ἀπλῶς νοοῦμε (denken)· εἰδέναι ὅμως καὶ νοεῖν εἶναι δύο πράγματα διαφορετικὰ τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο⁴³.

Τὸ συμπέρασμα ποὺ ἐξάγεται ἀπὸ τὰ παραπάνω εἶναι ὅτι μὲ τὴν «Κοπερνίκεια στροφή» τῆς φιλοσοφίας ἡ νέα θεωρία τῆς ἐμπειρίας ποὺ προέκυψε, δηλ. ὁ ὑπερβατικὸς ἢ κριτικὸς ἰδεαλισμὸς, δὲν ἔχει ἀπλῶς ὑποκειμενικὸ χαρακτήρα, ἀλλὰ ἀποκτᾷ ἀντικειμενικότητα καὶ καθολικότητα ποὺ ἐδράζεται στὶς a priori καθαρὰς συνθετικὰς κρίσεις τῆς νοήσεως, καθ' ὅσον οἱ τελευταῖες ἰσχύουν στὸ χῶρο ἀποκλειστικὰ τῆς δυνατῆς ἐμπειρίας. Ἡ καθαρὴ a priori γνώση δὲν εἶναι οὔτε μεταφυσικὴ οὔτε ὑπερβατικὴ (transzendent), ἀλλὰ ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο ὑπερβατικὴ (transzendental), δηλ. γνώση ποὺ δὲν ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς ἐμπειρίας ἀλλὰ περιορίζεται καὶ ἰσχύει μέσα σ' αὐτά. Δὲν εἶναι μετεμπειρική, ὑπεραισθητὴ ἢ μεταφυσικὴ γνώση, ἀλλὰ προεμπειρική καὶ ταυτόχρονα ὑπηρετικὴ τῆς ἐμπειρίας. Ἡ διάνοια γινώσκει τὰ ἀντικείμενα, ὅπως αὐτὰ εἶναι ὄχι ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ὑπερβατικῆς ἀλλὰ τῆς ἐμπειρικῆς τῶν σημασίας, δηλ. ὄχι ὅπως μπορούν νὰ ὑφίστανται ἔξω ἀπὸ κάθε σχέση τους πρὸς μιὰ δυνατὴ ἐμπειρία ἢ πρὸς τὶς αἰσθήσεις ἐν γένει, τουτέστιν ὡς ἀντικείμενα τῆς καθαρῆς νοήσεως, ἀλλὰ ἔτσι ὅπως τὰ ἀντικείμενα αὐτὰ συνεχόνται καθόλου στὴν περιοχὴ τῆς ἐμπειρίας. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἡ λογικὴ γνώση ποὺ πετυχαίνουμε ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα διὰ μέσου τῶν Κατηγοριῶν τῆς καθαρῆς νοήσεως δὲν εἶναι κάτι τὸ σχετικὸ καὶ ἀμφιλεγόμενο, ἀλλὰ γνώση τῶν ἀντικειμένων ὅπως αὐτὰ ἐκτίθενται, καθὼς εἶδαμε, ὑπὸ τὴν ἐμπειρική καὶ ὄχι τὴν ὑπερβατικὴ τους ἔννοια. Γιατὶ ἂν συνέβαινε καὶ τὸ τελευταῖο, τότε θὰ ἀποδίδαμε χαρακτήρα ἰδεατοῦ ἢ νοητοῦ καὶ στὰ ἴδια τὰ

συμπλέκονται τελικὰ στὴν «ὑπερβατικὴ συνείδηση» ποὺ συνοδεύει γενικὰ κάθε παράστασή μας· ἐπομένως ἡ γνώση ποὺ ἔχουμε γιὰ τὰ ἀντικείμενα εἶναι γνώση τῶν ἀντικειμένων ὡς φαινομένων, δηλ. ὡς παραστάσεων τοῦ πνεύματός μας, γιὰ τὶς ὁποῖες ἰσχύουν οἱ κανόνες μιᾶς καθαρῆς γνώσεως a priori.

43. Πρβλ. Kr. d. r. Vern., § 22 «sich einen Gegenstand denken, und einen Gegenstand erkennen, ist also nicht einerlei».

φαινόμενα, όπως έπραττε, κατά τόν Κάντ, ό Leibniz⁴⁴, και θα τὰ θεωρούσαμε ως παραστάσεις, έστω και συγκεχυμένες, τών πραγμάτων αυτών καθ' έαυτά, πράγμα που καταργεί τήν ούσιαστική — και όχι άπλως τή λογική (Leibniz) — διαφορά μεταξύ αισθητικότητας και διανοίας. 'Ο Κάντ όμως, σέ αντίθεση πρός τόν Leibniz που έπίστευε ύπερβολικά στήν άπερίοριστη δύναμη του λόγου νά συλλαμβάνη τήν έσωτερική ύφή τών αντικειμένων, περιορίζει τόν άχαλίνωτο καθαρό λόγο και άναγνωρίζει τήν αισθητικότητα ως ιδιαίτερη πηγή παραστάσεων, άποφεύγοντας συγχρόνως τήν ύποστασιοποίηση⁴⁵ και όντολογικοποίηση τών έννοιών.

"Ας έλθουμε όμως και πάλι στόν Πλάτωνα. 'Εδώ τó «καθαρόν» δέν είναι μόνο, όπως και στόν Κάντ, τó *purum*, i.e. a *sensationibus vacuum*⁴⁶, τó άπηλλαγμένο και έλεύθερο⁴⁷ από κάθε πρόσμιξη αισθητών ή ύλικών αντικειμένων. αλλά ταυτίζεται και στόν Φαίδωνα τής μέσης περιόδου και στόν Φίληβο τής τελευταίας συγγραφικής περιόδου του Πλάτωνος, με τó «αείδές», «μονοειδές», «θεϊόν», «άθάνατον» κλπ. "Αρα τó καθαρόν έχει σαφώς μεταφυσικό⁴⁸ χαρακτήρα, χάρη στόν όποιο διακρίνεται από τόν γνωσιοθεωρητικό και ύπερβατικό (*transzendental*) του Κάντ. Τó «άμικτον» και «αεί κατά τὰ αὐτὰ ώσαύτως έχον» είναι τó κατ' έξοχήν αντικείμενο τής καθαρής γνώσεως. Δέν είναι όμως οί καθαρές λογικές μορφές του γνωστικού ύποκειμένου που προηγούνται στο πνεύμα μας, αλλά τó

44. Kt. d. r. Vern., B326/A270 κ.έξ.

45. Τούτο προσάπτει ό Κάντ ως κατηγορία κατά του Πλάτωνος (πρβλ. Kt. d. r. Vern., B371, ύποσημείωση).

46. Πρβλ. Dissertation, ένθ άνωτ., § 12.

47. 'Η λέξη καθαρός έχει κατ' άρχήν άρνητική σημασία. Σημαίνει *purus* και *castus* (λατ. *careo* = στερούμαι, είμαι άπηλλαγμένος από κάτι). Τό καθαρόν συνεπώς δηλώνει ό,τι είναι άπηλλαγμένο από κάτι, έλεύθερο από άλλη πρόσμιξη και κάθε ξένο στοιχείο. Και ή ρίζα τής γερμ. λέξεως *reip* συγγενεύει με τήν έννοια του διακρίνει ή ξεχωρίζει. Πέρα από τήν ήθική του έννοια, καθαρό είναι αυτό που έχει τήν πρωταρχική ύφή και φύση του είδους του, αυτό που ύπάρχει όπως άρχικά και φυσικά ή άπρόσμικτα από ξένες επιδράσεις είναι ή πρέπει νά είναι, δηλ. τó περικλεισμένο στήν ενότητα τής φύσεώς του. "Ετσι τó καθαρό δέν άποκλείει χωρίς άλλο τή σύνθεση ή τή μεικτή σύσταση, άρκει τó δηλούμενον αντικείμενο νά περιέχει άποκλειστικά ό,τι είναι τής φύσεώς του, τó προσφυές, όπως λ.χ. τó καθαρόν ύδωρ (άντίθετο τó θολερόν), που αυτό καθ' έαυτό, ώστόσο, είναι χημική ένωση του ύδρογόνου με τó όξυγόν. (H₂O). 'Ακόμη και πλατωνικές ιδέες συγκεκριμένων φυσικών πραγμάτων και σωμάτων (κλίνη, τράπεζα, γή, πύρ κλπ.) ανήκουν σ' αυτή τήν κατηγορία. Στόν Κάντ, όπως είδαμ προηγουμένως, δέν είναι καθόλου ξένη μιá καθαρή *a priori* γνώση τής έμπειρικής και φαινομενικής πραγματικότητας' αντίθετα αυτή είναι ούσιαστικά και ή μοναδική καθαρή γνώση τής έμπειρίας.

48. Πρβλ. Grayeff, ένθ. άνωτ., σελ. 5.

ἀντικείμενο⁴⁹ τὸ ἴδιο, ἡ καθαρὴ οὐσία, οἱ ἰδέες ποὺ ρυθμίζουν καὶ τὸ βαθμὸ τῆς καθαρότητος τῆς γνώσεως. Ὑπάρχει πλήρης ἐξάρτηση τῆς γνώσεως ἀπὸ τὰ καθαρὰ ἰδώματα τοῦ νοῦ, τὰ εἶδη ἢ τὶς ἰδέες, ποὺ ἰσχύουν ἀντικειμενικὰ καὶ ἀπόλυτα a priori. Οἱ ἰδέες εἶναι ἡ αἰτία τῆς οὐσίας καὶ τῆς γνώσεως. Στὸν Πλάτωνα ἡ καθαρὴ μορφή τῆς ἰδέας προηγείται ἀκόμα καὶ τοῦ Δημιουργοῦ (Τίμαιος), ἐνῶ ἡ Διαλεκτικὴ ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὰ «νοητὰ» καὶ τὶς σχέσεις ἀναμεταξύ τους (Παρμενίδης, Σοφιστής, Φίληβος), περιπίπτει στὴν «ἄτοπο συμπλοκή» τοῦ ὄντος μὲ τὸ μὴ ὄν, γιὰ νὰ κινήσει τὸν διαλεκτικὸ τῆς λόγου καὶ νὰ διερευνήσῃ τὴν «κοινωνίαν τῶν γενῶν».

Καθαρὰ ὄντα ἀποτελοῦν ἀποκλειστικὰ οἱ ἰδέες, ἐνῶ τὰ αἰσθητὰ καὶ ὁρατὰ πράγματα ὀφείλουν τὴν ὑπόστασή τους στὴν περίφημη πλατωνικὴ «μέθεξι» ποὺ δύσκολα μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθῇ σὲ ὅλη τῆς τὴν καθαρὴ καὶ μὴ «συναμφοτέρη» παρουσία. Ἄν ἡ διάνοια ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὸ βάρος τοῦ σώματος — καὶ τοῦτο δὲν χρειάζεται νὰ λεχθῇ ὅτι εἶναι ἀνθρωπίνως ἀδύνατο⁵⁰ — καὶ μόνη μὲ τὸν ἑαυτὸ τῆς, ἀπερίσπαστη καὶ καθαρὴ στραφῇ πρὸς τὰ «ἀεὶδῆ» καὶ «ἀμεικτότατα», τότε ἡ γνώση — μὲ βάση πάντα τὴ μεθεκτικὴ πράξις — γίνεται καθαρὴ.

Ἀκόμη καὶ στὸν Φίληβο, ὅπου ὁ Πλάτων πραγματεύεται «καθαρές καὶ ἀκάθαρτες» ἐπιστήμες, τὸ βάρος πέφτει στὴν πλευρὰ τῶν ἀμεταβλήτων εἰδῶν καὶ τῆς καθαρωτάτης γνώσεώς των. Ἡ ἐπιστήμη τῶν γιγνομένων, ἀκόμα καὶ ἐκείνη ποὺ εἶναι ἀκριβέστερη ὥς προσανατολισμένη περισσότερο στὰ μετρητικὰ κριτήρια τῆς τεκτονικῆς παρὰ στοὺς στοχαστικούς κατὰ προσέγγιση ὑπολογισμούς τῆς μουσικῆς, εἶναι σχετικὰ καθαρὴ, ἀφοῦ περιέχει «σμικρὸν δὲ τὸ βέβαιον» καὶ «πολὺ τὸ μειγνύμενον μὴ σαφές». «Καθαρὰ» καὶ «ἀκαθαρότερα» ἢ «σαφῆ» καὶ «ἀσαφέστερα» συναπαρτίζουν τὸ «μᾶλλον καὶ ἥττον» μιᾶς διαλεκτικῆς διαδικασίας καθαρτικῆς ποὺ μόνον στὴν ὑπέρτατη ἀναγωγὴ καὶ ἀνάβασή της στὰ «κεκτημένα βεβαιότητα» καὶ ὀρθῶς ἀπηκριβωμένα «εἰλικρινῆ», «ἀληθῆ» καὶ «καθαρὰ» ἐγγίζει, στὴν καλλίτερη τῶν περιπτώσεων, τὴν ἀπόλυτη πλήρωση. Ὁ Πλάτων ὅμως βλέπει καὶ ξεχωρίζει τὶς «ἀκριβεῖς» καὶ «πρῶτες» ἐπιστήμες ἀπὸ ὅλες τὶς ὑπόλοιπες ποὺ ἔρχονται δευτέρες ἢ τρίτες, καὶ ὅπωςδήποτε δὲν εἶναι καθαρές. Κατὰ συνέπεια, δὲν μπορεῖ νὰ

49. Πρβλ. Ἄριστ. Κατηγορίαι 7, 7 b 23: τὸ γὰρ ἐπιστητὸν τῆς ἐπιστήμης πρότερον ἂν δόξειεν εἶναι ὥς γὰρ ἐπὶ τὸ πολὺ προϋπαρχόντων τῶν πραγμάτων τὰς ἐπιστήμας λαμβάνομεν... ἐπιστητοῦ γὰρ μὴ ὄντος οὐκ ἔστιν ἐπιστήμη. Τοῦτο ἀποτελεῖ συνέπεια τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ ἐπιστήμη ὅπως καὶ ἡ αἴσθησις «ἐτέρου εἶναι λέγεται», δηλ. ἐπιστήμη κάποιου πράγματος («πρὸς τιν», 7, 6a 36). Πρβλ. καὶ 12, 14b18: ἔστι δὲ ὁ μὲν ἀληθὴς λόγος οὐδαμῶς αἴτιος τοῦ εἶναι τὸ πρᾶγμα, τὸ μέντοι πρᾶγμα φαίνεται πῶς αἴτιον τοῦ εἶναι ἀληθῆ τὸν λόγον.

50. Γιὰ τοῦτο ἡ γνωσιολογικὴ σημασία τοῦ «θανάτου» στὸν Φαῖδωνα εἶναι ἀδιαμφισβήτητη.

γίνεται λόγος, όπως στον Κάντ, για καθαρή γνώση στη σφαίρα της εμπειρίας⁵¹, αλλά μονάχα στην περιοχή των νοητών. Ούτε, εξ άλλου, είναι δυνατόν να υποστηριχθῇ με απόλυτη βεβαιότητα, ἂν ἡ πολλαπλῶς ὑμνημένη πλατωνικὴ διαλεκτικὴ ἐπιτυγχάνῃ στὸ ἀνθρώπινο ὀπτικὸ πεδίο καὶ ὄχι σ' ἐκεῖνο τοῦ Θεοῦ⁵² τὴν ἀπόλυτα καθαρή γνώση τῶν νοητῶν. Σὲ τοῦτο — ἐκτὸς τῶν ἄλλων — ἐμπόδιο μπορεῖ νὰ σταθῇ ὁ διάλογος «Τίμαιος». Ἐκεῖ, παρὰ τὴν ἐμψυχὴ μαθηματικὴ μεσότητα τῆς ψυχῆς τοῦ κόσμου ἡ λύση τοῦ κοσμολογικοῦ προβλήματος, στὰ πλαίσια πάντα τῶν «εἰκότων λόγων», προσκρούει σὲ ἀνυπέρβλητα ἐμπόδια. Ἡ «ἀήθης διήγησις» τοῦ Τιμαίου καὶ ἡ δυσκατάληπτη προπαντὸς μετάβαση⁵³ ἀπὸ τὶς ἰδεατὲς μορφὲς τῶν νοητῶν ἢ καθαρῶν τριγῶνων στὴν παντελῆ ἀμορφία τῆς «χώρας» — μετάβαση ποὺ στόχο της ἔχει τὴν ἀποτέλεση τῆς πολυεδρικῆς συστάσεως τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου — δὲν γίνονται καθόλου ἀνώδυνα. Ἄν τὰ νοητὰ εἶναι πράγματι καθαρὰ καὶ παντελῶς γνωστά, τότε ποὺ ἀποκλειστικὰ⁵⁴ στὸ ἔργο τοῦ Πλάτωνος μποροῦμε νὰ στηριχθοῦμε με ἀσφάλεια, γιὰ νὰ ὁμολογήσουμε μαζί του ὅτι ἡ διαλεκτικὴ⁵⁵ κατέχει αὐτὴ τὴν καθαρῶ-

51. Ἀντίθετα στὸν Κάντ ἡδὴ τῆς *Dissertatio* (ἔνθ' ἄνωτ.), *Sectio II*, § 12, ὅπου καὶ ἡ ἀκόλουθη ἐπιγραμματικὴ φράση: *Sensualium itaque datur scientia*. Πρβλ. καὶ § 7.

52. Ὁ Κάντ (*Kr. d. r. Vernunft*, B72) ὁμιλεῖ γιὰ *intuitus derivativus* (τοῦ πεπερασμένου ἀνθρώπου) καὶ *intuitus originarius* (τοῦ Θεοῦ). Πρβλ. καὶ A252, B307 καὶ B308.

53. Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ μπορούσε ἴσως κανεὶς νὰ κἀνὲ λόγῳ (καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ ἀπλῶς ὑπόθεση, δεδομένου ὅτι στὸν Κάντ δὲν εἶναι δυνατὴ καμμιά ἀντικειμενικὴ παραγωγὴ τῶν ὑπερβατικῶν ἰδεῶν, ἀφοῦ αὐτὲς δὲν ἀναφέρονται σὲ κάποιο ἰσακρίβες (*adäquat*) πρὸς αὐτὲς ἀντικείμενο τῆς ἐμπειρίας, πρβλ. *Kr. d. r. Vern.* A336 καὶ B393) γιὰ μιὰ πλατωνικὴ *Deduktion* τῶν ἰδεατῶν καθαρῶν τριγῶνων δεχόμενος ὡς «σχῆμα» διαλεκτικὸ (ἀνάλογο πρὸς τὸ ὑπερβατικὸ τοῦ Κάντ) τὴν «μεικτὴ» σύσταση τῆς ψυχῆς τοῦ κόσμου. Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ, ἀσφαλῶς, τὸ τελείως διαφορετικὸ φιλοσοφικὸ πεδίο πᾶνω στὸ ὁποῖο ἐκτελοῦνται τέτοιου εἶδους διαλεκτικὲς πράξεις. Ὁ Πλάτων λ.χ. στὸν *Τίμαιο* ἔχει νὰ κἀνὲ με δύο διαμετρικὰ ἀντίθετα εἶδη ὄντων, ἐνῶ στὸν Κάντ ἡ ὑπερβατικὴ ἀτμόσφαιρα ποὺ ἐπικρατεῖ ἐπιτρέπει τὴν ἀναζήτησιν τῆς *a priori* καθαρότητος — ἀκόμη καὶ τοῦ αἰσθητικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς — στὴν ἴδια πρωταρχικὴ καὶ αὐτενεργὸ δύναμιν τοῦ νοοῦντος ὑποκειμένου (Ἐγώ). Σὲ μιὰ τέτοια περίπτωσιν ἡ λειτουργία πάλι τῆς μεθέξεως θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἀντίστροφη (ὄχι ἐκ τῶν ἄνω ἀλλὰ ἐκ τῶν κάτω) *Deduktion*, μέσῳ τῆς ὁποίας τὰ ὁρατὰ δικαιώνουν τὴν ὁποία ὄντικὴ καὶ γνωσιολογικὴ τους παρουσία στὸν κόσμον.

54. Ἰσως σ' αὐτὸ νὰ φταίῃ τὸ γεγονός ὅτι στὴν ἀρχαία Μεταφυσικὴ ἡ διάκριση μεταξὺ αὐτογνωσίας καὶ ὄντογνωσίας, δηλ. γνώσεως τοῦ εἶναι τῶν πραγμάτων καὶ γνώσεως ποὺ ἔχουμε ἐμεῖς γιὰ τὴ γνώσιν τῶν πραγμάτων ἢ γνώσιν ποὺ στρέφεται πρὸς τὴν ἴδια τὴ γνώσιν, δηλ. γνώσιν τῆς γνώσεως, δὲν εἶναι ἀκόμη τόσο σαφής.

55. Ὑπὲρ μίᾳς «καθαρῆς» γνώσεως τῆς ἀληθείας συνηγοροῦν: Πολιτεία 477a «τὸ μὲν παντελὸς ὃν παντελῶς γνωστόν», 527b,d καὶ e, 532a,b, 534b: «Ἡ καὶ διαλεκτικὸν καλεῖς τὸν λόγον ἐκάστου λαμβάνοντα τῆς οὐσίας». Συμπόσιον 211de, Φαῖδρος 265de καὶ 266a-c. Ἐναντίον ἐν τούτοις: Φαῖδρος 246a,β, 247cd, 248a καὶ 250c, Παρμενίδης 135aβ (134de, ὅμως, «ἀκριβε-

τατη γνώση; 'Οντολογικός και μεταφυσικός, κατά συνέπεια, παραμένει ο χαρακτήρ του πλατωνικού καθαρού, και καθαρῆ-μὴ καθαρῆ, δηλ. μεθεκτική και, συγχρόνως, «μεικτή», ἡ διαλεκτική πορεία και γνώση τῆς πλατωνικῆς τέχνης τῶν λόγων, πού και τὴν ιδέα ἀκόμη τὴν πιὸ καθαρῆ¹ τὴ συλλαμβάνει ὡς «μεικτὸ» γέννημα τοῦ πέρατος και τοῦ ἀπείρου, τοῦ ὄντος και τοῦ μὴ ὄντος ἢ τῆς «χώρας» και τοῦ διασχηματιζόμενου ἀριθμητικά μέσα της νοητοῦ εἶδους.

Και δὲν θὰ ἀντέφασκε διόλου πρὸς τὴν ἀλήθεια, ἂν ὑποστηρίζαμε πὼς ἡ ὑπερβατική ἀφετηρία τοῦ Κάντ διακρίνεται γιὰ τὴν ιδιοτυπία τῆς «καθαρότητος» της ἀκριβῶς ὅπως και ἡ διαλεκτική «κοινωνία τῶν γενῶν» τοῦ Πλάτωνος παρουσιάζει παράδοξα ἴχνη καθαρότητος και ἐπιμειξίας. Ὡστόσο, μὲ τὴν ὑπερβατική φιλοσοφία τοῦ Κάντ παραμερίζονται πολλὰ ἐμπόδια — χωρὶς και νὰ παρακάμπτωνται ὀριστικά ὅλα — τῆς παραδοσιακῆς Μεταφυσικῆς, ἐνῶ μὲ τὴν ὄντολογικὴ α priori ἐγκυρότητα τῶν πλατωνικῶν ιδεῶν τὸ «καθαρόν» φαίνεται ἄλλοτε νὰ ἰσορροπῇ⁵⁶ διαλεκτικά μὲ τὸ ἐπιστητὸ και νοητὸ τοῦ διαλεκτικοῦ λόγου και κατ' ἀκολουθίαν νὰ διαλεκτικοποιῆται, και ἄλλοτε νὰ ἰσχύει ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ διαλεκτικὴ γνώση ὡς πρωταρχικὸ εἶδος και κυριωτάτη «ὑπόθεσις» στὸν παραδειγματικὸ ὀρίζοντα τοῦ κόσμου τῶν ιδεῶν⁵⁷.

Ἄν τὸ καντιανὸ καθαρὸ εἶναι «τὸ τῇ γνώσει πρότερον», γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε τίς βαρυσήμαντες διακρίσεις τοῦ Ἀριστοτέλους⁵⁸, ἀφοῦ «κατὰ μὲν γὰρ τὸν λόγον τὰ καθόλου πρότερα κατὰ δὲ τὴν αἴσθησιν τὰ καθ' ἕκαστα» — και ἐπιστήμην ἀσφάλως ἔχουμε μονάχα γιὰ τὰ καθ' ὅλου —, τότε τὸ πλατωνικὸ ἀντιπροσωπεύει τὸ «κατὰ φύσιν και οὐσίαν» πρότερον, ἐφ' ὅσον χωρὶς αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξουν τὰ ἄλλα, τὸ ἴδιο ὅμως «ἐνδέχεται εἶναι ἀνευ ἄλλων»⁵⁹. Ἐν τῷ μεταξύ σ' αὐτὸ τὸ ἀριστοτελικὸ «τὸ τῇ γνώσει πρότερον» ὑπολανθάνει μὲ σαφήνεια τὸ α

στάτη ἐπιστήμη), Τίμαιος 28c, 29b-d, 48cd, 53d, και προπαντὸς 68d, και Ζ' ἐπιστολὴ 341a και ἐξῆς μέχρι 345a. Στὸν Σοφιστὴ (253b-e, 254 κ. ἐξ. καθὼς και 259e, 260a) και στὸν Φίληβο (15a κ. ἐξ. μέχρι 17a καθὼς και σὲ ἄλλα σημεῖα τοῦ διαλόγου) ἡ διαλεκτικὴ γνώση τῶν εἰδῶν ἐντάσσεται στὰ πλαίσια τῆς «κοινωνίας τῶν γενῶν» και τῆς προβληματικῆς τοῦ «ἐνός» και τῶν «πολλῶν» (πέρας-ἀπειρον), καθὼς και τῆς ἀναζητήσεως τῶν «μέσων» γενικά πάντως στὸ «μεικτὸ» πλαίσιο μιᾶς ἰδιαίστες διαλεκτικῆς «καθαρότητος» πού δὲν ἀποκλείει καθόλου, ἂν και στὸ ἐπίπεδο τῶν «εἰδῶν», τὴν «μεικτὴ» σύσταση.

56. Πρβλ. Ἀριστ. Κατηγορίαι, 7, 7b 24 ὡς γὰρ ἐπὶ τὸ πολὺ προϋπαρχόντων τῶν πραγμάτων τὰς ἐπιστήμας λαμβάνομεν. Καὶ κυρίως: ἐπ' ὁλόν γὰρ ἢ ἐπ' οὐδενός ἴδοι τις ἂν ἅμα τῷ ἐπιστητῷ τὴν ἐπιστήμην γιγνομένην.

57. Τοῦτο ἰσχύει ἰδιαίτερα γιὰ τὸν Τίμαιο πού ἀνήκει στὰ τελευταῖα ἔργα τοῦ Πλάτωνος.

58. Μετὰ τὰ φυσικά Δ 11, 1018b10 κ. ἐξ., ὅπου ὀρίζονται τὰ «πρότερα» και «ὕστερα».

59. Ὁ Ἀριστοτέλης μάλιστα προσθέτει ὅτι χρῆση αὐτῆς τῆς διακρίσεως ἐποιεῖτο ὁ Πλάτων «ἢ διαιρέσει ἐχρήτο Πλάτων» (1019a3).

priori στοιχείο του γνωστικού υποκειμένου της καντιανής — και γενικά της νεώτερης — φιλοσοφίας του 'Εγώ' αντίθετα, με το «κατὰ φύσιν και οὐσίαν πρότερον» ο τονισμός πέφτει στα πρωτεία του είδους που και «φύσει» είναι και την πλατωνική «οὐσία» εμπληροί.

Ἐνῶ λοιπόν ο Κάντ με την οργάνωση των καθαρῶν μορφῶν της διανοίας προσπαθεῖ νὰ κατανοήσῃ εἰδολογικά⁶⁰ τὴν ἐμπειρική πραγματικότητα καὶ νὰ τῆς προδιαγράψῃ⁶¹ τοὺς νόμους τῆς λειτουργίας της, ὁ Πλάτων — ὅπως ὀρθὰ διέβλεπε ὁ Goethe⁶², ὅταν στὴν περίφημη «Ἱστορία τῆς θεωρίας τῶν χρωμάτων» περιέγραφε τοὺς δύο θεμελιώδεις φιλοσοφικούς τύπους τῆς ἀνθρωπότητος, τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη — δὲν ἐνδιαφέρεται τόσο γιὰ τὴ γνώση τοῦ κόσμου — «ἀφοῦ αὐτὴν ἤδη τὴν προϋποθέτει» —, ὅσο γιὰ τὴν μετάδοση στὸν κόσμο αὐτοῦ ποὺ φέρει μέσα του καὶ τὸν πιέζει ἀσφυκτικά. Γιὰ τὸν Πλάτωνα λοιπὸν ὁ νοητὸς κόσμος, ὁ κόσμος τῶν «καθαρῶν» καὶ «ἀμεικτοτάτων» εἰδῶν, εἶναι ἡ «κατὰ φύσιν καὶ οὐσίαν» προϋπόθεση τούτου τοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ ἀπλὴ ὑπόμνηση ἢ «ἐρωτική» ἀφορμὴ γιὰ τὴν «ἀνάμνηση» τοῦ ἄλλου ποὺ τόσο μυσταγωγικά περιγράφει στὸν Φαῖδρο (246 κ.ἐξ.). Καὶ δικαίως ὁ Cassirer (σελ. 446 κ.ἐξ.) ὑποστηρίζει καὶ ἀποδεικνύει ὅτι με τὸν Κάντ ἐγκαταλείπεται ἕνας νέος χαρακτηριστικὸς τύπος φιλοσόφου στὴν παγκόσμια πνευματικὴ ἱστορία, τύπος ποὺ συγχωνεύει μέσα του με ἰσοσθένεια τὶς ἀντιθέσεις⁶³ τῶν δύο Ἑλλήνων φιλοσόφων, γιὰ τὶς ὁποῖες μιλοῦσε ὁ ποιητὴς Goethe. Σ' αὐτὴ τὴ διαλεκτικὴ «μεσιτεία» ἢ, καλλίτερα, «μεσουργία» ἐγκτεται ἄλλωστε καὶ ἡ κοσμοϊστορικὴ σημασία τῆς καντιανῆς φιλοσοφίας.

Ἄλλὰ ἂν ἡ καθαρὴ γνώση a priori, ὡς γνώση ὑπερβατικὴ, δὲν ἔχῃ κύρος παρὰ μόνο ὡς ὅρος τῆς δυνατότητος τῆς ἐμπειρίας, τὰ «γνωρίσματα-κριτήρια» (Kennzeichen) τῆς καθαρῆς ἀπὸ τὴν ἐμπειρικὴ γνώση — ὅπως ἐπίσης καὶ τῶν καθαρῶν κρίσεων a priori — εἶναι διαφορετικά. Ἡ ἐμπειρία⁶⁴ μᾶς διδάσκει πάντα ὅτι κάτι «εἶναι φτιαγμένο ἀπὸ τὴ φύση του

60. Ὁ γνωστὸς εἰδολογικὸς ἢ κατ' εἶδος (formaler) ὀρθολογισμὸς καὶ ἰδεαλισμὸς τοῦ Κάντ.

61. Πρβλ. Proleg., ἐνθ' ἀνωτ., § 36 «Der Verstand schöpft seine Gesetze (a priori) nicht aus der Natur, sondern schreibt sie dieser vor».

62. Πρβλ. E. Cassirer, Kants Leben und Lehre, Damstadt, 1977 (ἀνάτυπ. τῆς β' ἐκδ., Berlin, 1921), σελ. 445 κ. ἐξ.

63. Εἶναι γνωστὸ πόσο πλατωνικὸς (Πρβλ. Kr. d. r. Vern., A315 κ. ἐξ.), ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἠθικὴν του, αἰσθάνονταν ὁ Κάντ καὶ με πόση εὐχαρίστηση ἀναφερόταν στὴν «ἡράκλεια (γιγάντια) ἐργασία τῆς αὐτογνωσίας» τοῦ μεγάλου Σταγίριτου (Πρβλ. Von einem neuerdings erhobenen vornehmen Ton in der Philosophie (1796), Bd. VI (ἐκδ. Cassirer), σελ. 478 καὶ 482).

64. Πρβλ. Πλατ. Φίληβος 61de «ἐπιστήμη ἐπὶ τὰ γινόμενα» καὶ «ψευδὴς κανὼν» (62b).

ἔτσι ἢ ἀλλιῶς, ἀλλὰ ὄχι καὶ ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀλλιῶς» (A1 καὶ B3). «Ἀναγκαιότης» καὶ «αὐστηρὴ καθολικότης» ἀποτελοῦν συνεπῶς τὰ πρωταρχικὰ γνωρίσματα τῆς καθαρῆς γνώσεως a priori καὶ ἀκόμη, ὅπως μᾶς ἐδόθη ἅπαξ ἡ εὐκαιρία νὰ τονίσουμε, «σαφήνεια» καὶ «βεβαιότης» (klar und gewiss, Krit. d. r. Vern. A2)⁶⁵. Ἡ σαφήνεια καὶ «βεβαιότης», εἰδικότερα, βρίσκουν τὰ ὄντολογικὰ καὶ γνωσιολογικὰ τους ἀντίστοιχα στὰ πλατωνικὰ «σήματα» τοῦ καθαροῦ: «σαφές»⁶⁶ καὶ «βέβαιον»⁶⁷ (καὶ περαιτέρω «ἀκριβές»)⁶⁸. Τὰ προεμπειρικὰ αὐτὰ σήματα στὴν ὁλότητά τους συνθέτουν τὴν «ἀλήθειαν» ἢ καθαρότητα τῶν «ἀκριβῶν» ἢ «πρώτων ἐπιστημῶν»⁶⁹, ὁ προσανατολισμὸς τῶν ὁποίων στρέφεται πρὸς τὸ πεδίον τῆς ἀληθείας. Κατ' ἀκολουθίαν ἡ ἐπιστήμη ὄχι τῶν «πολλῶν», ἀλλὰ τῶν «φιλοσοφούντων»⁷⁰ διερευνᾷ μὲ τὴ μεγαλύτερη δυνατὴ σαφήνεια καὶ ἀκρίβεια τὴν καθαρότητα τῆς οὐσίας τοῦ «ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ὡσαύτως ἔχοντος», τοῦ ἀληθοῦς ἢ «εἰλικρινοῦς» τῆς Φιληβείου διαλεκτικῆς ὄντολογίας⁷¹. Τὸ τελευταῖο τοῦτο μᾶς ὁδηγεῖ συγχρόνως στὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ «καθαρόν» στὸν Φίληβο ἀποκτᾷ μιὰ συναφῆ μὲ τὶς ἄλλες σημασίαι δηλώνοντας τὴ σταθερότητα ἢ βεβαιότητα τῆς αὐτοουσίας του, πρᾶγμα ποὺ ἀποτελεῖ τὸν πρωταρχικὸ ὁρο γιὰ τὴν ἀκερμάτιστη ἀκρίβεια καὶ ἀπόλυτη εὐκρίνεια μᾶς αὐστηρὰ ἐγγυημένης ἐπιστημονικῆς γνώσεως.

Ὡστόσο ἡ σαφήνεια καὶ βεβαιότης ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω θὰ μπορούσαν ἴσως νὰ θεωρηθοῦν ὡς αὐτονόητη συνέπεια ποὺ ἐξάγεται κανονικὰ ἀπὸ τὴν καθαρότητα τῆς νοητῆς φιλοσοφικῆς γνώσεως, ἡ ὁποία εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὸ ὁρατὸν εἶδος καὶ τὶς σωματικὲς ἐντυπώσεις τῶν αἰσθήσεων. Παρὰ ταῦτα, τὰ κυρίως γνωσιολογικὰ⁷² σήματα τοῦ «σαφοῦς» καὶ «βεβαίου» (ἢ «ἀκριβοῦς») εἶναι λογικῶς ἀναγκαῖα καὶ προπαντὸς ἱκανὰ γιὰ τὴν ἀνασκευή τῶν ἐπιχειρημάτων ἄλλων φιλοσοφικῶν αἱρέσεων ποὺ διατείνονται ὅτι οἱ αἰσθήσεις μονάχα καὶ ὄχι ἡ νόηση εἶναι δυνατόν νὰ προσφέρουν σαφῆ καὶ βεβαία γνώση⁷³.

65. Clarus («clair») et distinctus («distinct») εἶναι τὰ διακριτικὰ γνωρίσματα τῆς ἀληθοῦς γνώσεως καὶ στὸν Descartes. Πρβλ. Principia philosophiae, I 45.

66. Φίληβος 57e.

67. Φίληβος 62b.

68. Φίληβος 58c.

69. Φίληβος 57e, 62d.

70. Φίληβος 56d, 57c, 59c.

71. Ἡ τοῦ Φαιδωνείου «αἰδοῦς», «θείου», «ἀθανάτου» καὶ «μονοειδοῦς».

72. Σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ὄντολογικὴ σχεδὸν ὁλοτέλεια τοῦ «καθαροῦ».

73. Ὅπως λ.χ. ἡ ἄμεση προφάνεια ἢ πρόδηλὴ παρουσία: ἡ «ἐνάργεια» στὴν περιοχὴ τῶν κατ' αἴσθηση ἀντιλήψεων κατὰ τοὺς Ἐπικουρείους. Πρβλ. Epicurea (ἔκδ. H. Usener) Ep. I, παρ. 48 καὶ 71. Ἐπίσης «ἐνάργημα» παρ. 72. Πρβλ. καὶ Sextus adr. Math. VII, 216 (Epicurea, σελ. 247) «πάντων δὲ κρηπὶς καὶ θεμέλιος ἡ ἐνάργεια».

Ὁ Κάντ ἐν τῷ μεταξὺ ὡς παραδείγματα καθαρῆς καὶ βεβαίας γνώσεως καὶ καθαρῶν *a priori* κρίσεων ἀναφέρει τὶς προτάσεις τῆς Μαθηματικῆς ἐπιστήμης (B4), ἡ ὁποία εἶναι σὲ θέση νὰ «κατασκευάζη»⁷⁴ τὶς ἔννοιές της, δηλ. νὰ παριστᾷ μὲ τὴ βοήθεια εἰκονικῶν σχημάτων ἢ μορφῶν προσιτῶν στὶς αἰσθήσεις τὴν *a priori* ἐποπτεία πού ἀντιστοιχεῖ σὲ μιὰ ὠρισμένη ἔννοιά της, ὅπως λ.χ. στὴν ἔννοια ἑνὸς τριγώνου. Ἡ ἐποπτεία αὕτη ὡς *a priori* εἶναι καθαρὴ καὶ δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐμπειρία, ἀλλὰ πλάσσεται μὲ ὄργανα τὴν «καθαρὴ ὑπερβατικὴ δύναμις τῆς φαντασίας (Einbildungskraft)». Ὡστόσο, ἡ ἴδια μπορεῖ νὰ ἀποδοθῇ καὶ στὴν κατ' αἴσθησιν ἢ ἐμπειρικὴ ἐποπτεία διὰ μέσου τοῦ σχήματος πού γράφουμε στὸν πίνακα ἢ σ' ἓνα φύλλο χαρτί. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἐπιτυγχάνεται *in concreto* ἡ παράστασις τοῦ γενικοῦ (ὁρισμὸς ἔννοιας) ἐν τῷ μερικῷ (συγκεκριμένο σχῆμα). Τὸ ἀντίθετο ἀκριβῶς συμβαίνει, κατὰ τὸν Κάντ, μὲ τὴ φιλοσοφία, ἡ ὁποία στὸ ἔργο της εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ προχωρῇ χωρὶς νὰ ἔχῃ τίποτε περισσότερο στὴ διάθεσίν της ἀπὸ ἀφηρημένους ἔννοιες (*diskursiv* καὶ ὄχι *intuitiv*). Μὲ τὴν βοήθεια ἀποκλειστικὰ αὐτῶν προσπαθεῖ ἡ φιλοσοφία νὰ ὀρίσῃ *in abstracto* καὶ πάλι, δηλ. διὰ μέσου ἔννοιῶν, τὰ ἀντικείμενά της. Οἱ ὁρισμοὶ της ἐν τούτοις δὲν δίδονται, ὅπως στὰ Μαθηματικά, συγχρόνως μὲ τὰ ἀντικείμενα πού ὀρίζονται *a priori*, ἀλλὰ ἀποτελοῦν τὴν κατάληξιν μιᾶς προηγούμενης μεθοδικῆς πορείας τοῦ λόγου (*cognitio discursiva*).

Ἄλλὰ ἂς ἐπιστρέψουμε καὶ πάλι στὰ βασικὰ ἢ, καλλίτερα, «ἀσφαλῆ κριτήρια-γνώρισμα» (*sichere Kennzeichen*, B4) τῆς καθαρῆς γνώσεως *a priori*, δηλ. τὴν «ἀναγκαιότητα» καὶ αὐστηρὴ «καθολικότητα»⁷⁵. Καὶ τὸ ἐρώτημα πού ἀμέσως ἐπιθυμοῦμε νὰ θέσουμε εἶναι τὸ ἀκόλουθο: ἔχουν κῦρος τὰ δύο αὐτὰ κριτήρια — καὶ κυρίως τὸ πρῶτο: ἡ ἀναγκαιότης — στὴν περιοχὴ τοῦ καθαροῦ καὶ τῆς καθαρῆς πλατωνικῆς ἐπιστήμης καὶ γνώσεως; Ἄν ναί, τότε πόθεν ἐξάγεται καὶ πῶς ἐξηγεῖται αὐτό;

Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ νόησις μιᾶς ιδέας στὸν Πλάτωνα δὲν ἀποτελεῖ μιὰ ἀπλὴ ὑποκειμενικὴ πράξις τυχαιότητος καὶ σοφιστείας πού ἐξανεμίζεται σὲ φευγαλέες καὶ ἀβέβαιες παραστάσεις. Ἡ ἀναγκαιότης νὰ σκεπτώμεθα καὶ νὰ συλλαμβάνουμε τὴν ιδέα λ.χ. ἑνὸς καθαροῦ γεωμετρικ-

74. Πρβλ. «Ἑπερβατικὴ Μεθοδολογία» στὸ Β' μέρος τῆς Κτ. d. r. Vern., A713/B741 κ. ἐξ. μέχρι A738/B766. Ἡ «Konstruierbarkeit» (κατασκευασιμότης) τῶν ἔννοιῶν — πρόκειται στὴν οὐσία γιὰ τὸ γεωμετρικῶς «γράφειν» καὶ «πλάττειν» τῆς πλατωνικῆς Πολιτείας 510α κ. ἐξ. — ἀποτελεῖ βασικὸ στοιχεῖο τῆς καντιανῆς καὶ γενικώτερης τῆς σύγχρονης ἐπιστημολογίας. Γιὰ τὸ μαθηματικὸ καὶ γνωσιολογικὸ ἐν γένει «πρότερον» στὸν Πλάτωνα Πρβλ. Μένων 82α κ. ἐξ., καθὼς καὶ Φαῖδων 76d-e.

75. Μὲ αὐτὰ, ὡς γνωστόν, ὁ Κάντ καταπολεμεῖ τὴν «ὑποκειμενικὴ ἀναγκαιότητα» τοῦ D. Hume, ἡ ὁποία εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς συχνῆς συζεύξεως τῶν παραστάσεών μας πού γίνεται ἀπὸ συνήθεια (Πρβλ. Κτ. d. r. Vern. B5).

κοῦ σχήματος (ἐνὸς τετραγώνου) ἢ μιᾶς μαθηματικῆς ἐννοίας (ισότητος κλπ) εἶναι ἀπόλυτη, ἀφοῦ κριτήριον γιὰ τὴν οὐσία καὶ τὸ «οὕτως ἔχειν» (καὶ ὄχι ἄλλως) μιᾶς ιδέας εἶναι ἡ ἴδια ἀκριβῶς ἡ ἀναγκαία καὶ ἀναγκαστικὴ πράξις τοῦ νοεῖν αὐτὴν τὴν ιδέαν. "Ἄν δὲν συνέβαινε αὐτὸ καὶ εἴμαστε ἀντιθέτως ἀναγκασμένοι νὰ συλλάβουμε μὲ κάποια, τρόπον τινά, λογικὴ ἀναγκαιότητα καὶ ἀκολουθία τὴν μὴ-ιδέα ἐνὸς τετραγώνου ἢ τῆς ισότητος, τότε ὁ ὁρισμὸς ποῦ ὑποτίθεται ὅτι θὰ ἐδίδαμε, δὲν θὰ συμφωνοῦσε κἄν μὲ τὴν ιδέα τῶν δύο αὐτῶν ἐννοιῶν. Διότι, ἐφ' ὅσον ὁ χῶρος τῆς μὴ ιδέας, τοῦ μὴ-εἶναι τῆς ιδέας εἶναι, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων⁷⁶ λέγει, ἀόριστος ἢ ἄπειρος, ἢ μὴ τελειότης, δηλ. ἢ μὴ κατ' εἶδος νοητότης τοῦ τετραγώνου⁷⁷, τοῦ ἴσου, τοῦ ἀρτίου ἢ περιττοῦ κλπ., θὰ ἀποτελοῦσε παραμόρφωση ἢ ἀμορφία, δηλ. μὴ-οὐσία τοῦ ἀληθινοῦ προτύπου ἢ τῆς μιᾶς καὶ ὁρθῆς ιδέας τῶν ἐννοιῶν αὐτῶν. "Ἄν δὲν ἰσχύει κατ' ἀνάγκην ἢ «ἐξ ἀνάγκης», γιὰ νὰ τὸ ἐκφράσουμε ἀριστοτελικά⁷⁸, μιὰ καὶ μόνη καὶ ἡ αὐτὴ πάντα καθαρὴ ιδέα γιὰ κάθε ὄν, τότε ὄχι μόνον καθίσταται ἀδύνατος ὁ λογικὸς ὁρισμὸς — ἢ λογικὴ δηλ. μέτρηση — τῶν ὄντων, ἀλλὰ καὶ ἡ διαλεκτικὴ δύναμις ἀφανίζεται ὀλοσχερῶς⁷⁹. Γιατὶ χωρὶς αὐτὴ τὴν ὄντολογικὴν *conditio sine qua non*, ὁ διαλεκτικὸς προσανατολισμὸς τῆς διανοίας τοῦ φιλοσόφου πρὸς «τὴν τοῦ μὴ ὄντος σκοτεινότητα»⁸⁰ — ποῦ κατὰ βάθος σημαίνει ἄποσον ἀπειρίαν ἢ ἀμετρίαν — καθίσταται παντελῶς ἀδύνατος. "Ἄρα νοητόν, καὶ μάλιστα κατ' ἀναγκαιότητα ληπτὸν διὰ τῆς νοήσεως, εἶναι τὸ «κατὰ τὰ αὐτὰ ὡσαύτως ἔχον», δηλ. τὸ καθαρὸν, σαφὲς καὶ βέβαιον.

"Ὅσον ἀφορᾷ τέλος τὴν καθολικότητα τῆς γνώσεως, αὐτὴ δύναται εὐκόλως νὰ ἐξαχθῇ ἀπὸ τὴν ἐννοιολογικὴν ἀναγκαιότητα τοῦ νοητοῦ εἶδους. Καὶ τὸ νοητόν εἶδος μαζὶ μὲ τὴν ἄρρηκτα μὲ αὐτὸ συνδεδεμένη ἐπιστήμη του, δὲν ἰσχύει μονάχα γιὰ τῶρα τὸ παρελθὸν ἢ κάποτε στὸ μέλλον καὶ γιὰ μερικὰ μόνον ἀντικείμενα, ἀλλὰ πάντοτε καὶ γιὰ ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ ὄντα ποῦ μετέχουν σ' αὐτὸ καὶ λαμβάνουν καὶ τὴν ἐπωνυμία καὶ τὴν οὐσία τους. Τὸ εἶδος δηλαδὴ δὲν συμπορεύεται μὲ τὴ χρονικὴ ἱστορία τοῦ γίγνεσθαι, ἀλλὰ αὐτοκρατεῖται ἀμετάπτωτο στὴν αἰδία οὐσία του. Χαρακτηριστικοὶ εἶναι σχετικὰ οἱ λόγοι τοῦ Σωκράτους σ' ἓνα ἀπὸ τοὺς πρῶτους κιόλας, τοὺς ἄλλως καλούμενους σωκρατικοὺς διαλόγους του, τὸν Λάχητα⁸¹: «δοκεῖ γὰρ δὴ ἐμοὶ τε καὶ τῷδε, περὶ ὅσων ἐστὶν

76. Πρβλ. Πολιτεία 445c ...ἐν μὲν εἶναι εἶδος τῆς ἀρετῆς, ἀπειρα δὲ τῆς κακίας.

77. Τὸ «αἰσχρὸν» ἢ ἀσύμμετρον δηλ. τετράγωνον κλπ.

78. Πρβλ. 'Αριστ., περὶ ἑρμηνείας I 3, 23a21 φανερόν δὴ ἐκ τῶν ἐρμηνέων ὅτι τὸ ἐξ ἀνάγκης ὄν κατ' ἐνέργειάν ἐστιν, ὥστε εἰ πρότερά τὰ αἰδία, καὶ ἐνέργεια δυνάμειος πρότερα.

79. Πρβλ. Παρμ. 135bc.

80. Πρβλ. Σοφ. 254a.

81. Πρβλ. καὶ Τίμ. 37e-38a.

επιστήμη, οὐκ ἄλλη μὲν εἶναι περὶ γεγονότος, εἰδέναι ὅπη γέγονεν, ἄλλη δὲ περὶ γιγνομένων, ὅπη γήνεται, ἄλλη δὲ ὅπη ἂν κάλλιστα γένοιτο καὶ γενήσεται τὸ μήπω γεγονός, ἀλλ' ἢ αὐτὴ» (198d). Ἐκτὸς αὐτοῦ καὶ ὁ πλατωνίζων στὴν περίπτωση αὐτὴ «πατὴρ τῆς Λογικῆς» Ἀριστοτέλης ἐκφράζεται ἐπιγραμματικά: «πᾶς γὰρ λόγος καὶ πᾶσα ἐπιστήμη τῶν καθόλου» (Μετὰ τ.φ. K, 1. 1059 b 25)⁸². Καὶ σὲ τοῦτο λοιπὸν τὸ σημεῖο τῆς καθαρῆς γνώσεως καὶ ἐπιστήμης ὑπάρχει κατὰ βάθος πρωθύστερη φιλοσοφικὴ συμπόρευση ἀνάμεσα στὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Κάντ.

III

Κατακλείοντας τὴν ἐπισκόπηση αὐτὴ καὶ ρίχνοντας, κριτικὰ καὶ συγκριτικὰ, μιὰ ματιὰ πρὸς τὰ πίσω διαπιστώνουμε ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ «καθαροῦ» — ὅπως καὶ ἴσως ὅλες οἱ θεμελιώδεις μορφές καὶ ἔννοιες τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου — διήνυσε μιὰ παράδοση ἱστορικὴ μοῖρα. Καὶ ἴσως δὲν εἶναι καθόλου τολμηρὸ νὰ ἰσχυριστοῦμε ὅτι ἡ χρονολογικὴ διαπόρευση τοῦ «καθαροῦ» συγκλείει διαλεκτικὰ μέσα τῆς καὶ τὴν ἐννοιολογικὴ ἱστορία τῆς «καθαρῆς» γνώσεως καὶ ἐπιστήμης. Ἐτσι στὴν ἀρχή, κατὰ τὸ πρῶτο ἐλληνικὸ λυκαυγὲς τῆς φιλοσοφίας, τὸ «καθαρόν» μαρμαρῶσσει στὸν ἀπρόσιτο ὀντολογικὸ χῶρο τοῦ νοητοῦ κόσμου τῆς πλατωνικῆς ιδέας καὶ κανονίζει αὐτὸ τῇ γνωστικῇ διάταξί καὶ πορείᾳ τοῦ λόγου, ποὺ ὅσο μεταλαμβάνει σ' αὐτὴ τόσο οὐσιώνεται καὶ ὁ ἴδιος. Στὸν «καθαρό» ἰδεαλισμὸ τοῦ Πλάτωνος δὲν ὑπάρχει παρὰ τῶν νοητῶν μόνο γνώση καθαρὴ. Τὰ αἰσθητὰ ὄντα τείνουν ἀπλῶς κατὰ τὴν «φύσει» ἱσταμένη οὐσία τους, δηλ. τὴν «ἐκ τῶν ἄνω» *a priori* καὶ βέβαιη.

Μὲ τὴν ἀνατολή πάλι τῆς νεώτερης φιλοσοφίας ὁ René Descartes λογαριάζει γιὰ ἀδιακλόνητο ἔρεισμά του τὸ νοοῦν Ἐγὼ, τὴν ἄμεση δηλ. αὐτοῦπαρξη τοῦ Ἐγὼ ποὺ αὐτοβεβαιοῦται ἢ αὐτοκαταφάσκειται συστοχαζόμενο καὶ νοοῦν μεθοδικὰ τὴν ἀμφιβολία του. Καὶ μὲ ἐγχορὸν ἐν ἀπολύτῳ στιγμῇ δημιουργημένο ἐγγυητὴ τῆς ἀλήθειας τὸ περίφημο *ego cogito*, ὁ Descartes ἀναζητώντας ἐκ νέου τίς πρῶτες «σαφεῖς» καὶ «εὐκρινεῖς» ιδέες, — ὡς τίς μόνες ἀληθινές καὶ ἔγκυρες — ὑψώνεται στὴν ἀληθότητα καὶ τελειότητα τῆς ιδέας τοῦ Θεοῦ, ἄχρονου καὶ ἀδημιούργητου ἐγγυητοῦ γιὰ κάθε περικλεισμένη στὴν ἀνθρώπινη περατότητα ὀρθὴ γνώση⁸³.

82. Πρβλ. ἐπίσης Ἀναλυτ. Ὑστερα A 31, 87b38: ἡ δ' ἐπιστήμη τὸ καθόλου γνωρίζειν ἔστιν καὶ Περί ψυχῆς B5, A17b22 ...ὅτι τῶν καθ' ἑκάστον ἢ κατ' ἐνέργειαν αἰσθήσεις, ἡ δ' ἐπιστήμη τῶν καθόλου.

83. Τίς σκέψεις αὐτὲς βρίσκει κανεὶς τόσο στὸν *Discours de la Méthode* (Quatrième Partie), ὅσο καὶ στίς *Méditations* (προπάντων τίς τρεῖς πρῶτες), καθὼς καὶ στὰ *Principia philosophiae* (I Μέρος).

Και τούτο δηλώνει φανερά πώς με την άμεσότητα της πολλαπλώς διαστοχαζόμενης ένδοστροφής του cogito, ο «ἐμπειρικός», όπως τον ονομάζει ο Κάντ⁸⁴, ιδεαλισμός του Καρτεσίου — που είναι ταυτόχρονα και κυριώτατα ιδεαλισμός του υποκειμένου — αναγόταν από το factum, τη δεδομένη δηλ. πραγματική και νοητική ἐσωτερικότητα του 'Εγώ, πρὸς τον ὑπερτελῆ και καθαρό κόσμο του ιδεατού ἢ νοητού. Και τὸ ιδεατὸ αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ νοητῇ τόσον ὡς πλατωνικὸ «ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ὡσαύτως ἔχον» ὄραμα τοῦ νοῦ, ὅσον ὡς διανόημα και μόρφωμά του μᾶλλον ποὺ ἰσχύει ὄντολογικά. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁμως, δηλ. με τὴν ἐκπόρευσίν του ἀπὸ τὴν «στιγμιαία» ἐνωτικὴ ἀμεσότητα τοῦ 'Εγώ και βάση του τὴν ἐσωτερικὴ αὐτὴ διασκεπτικὴ ἀφετηρία τοῦ cogito, ὁ Descartes ἀνεύρισκε και ἀντίκρυζε τὴν ὑπέραισθητή, πρωταρχικὴ οὐσία τοῦ ens realissimum και τοῦτο, σὲ τελευταία ἀνάλυση, τὸν ὡδῆγει συνάμα και στὸ πρῶτο βῆμα πρὸς μιὰ, τρόπον τινά, «ἐκ τῶν κάτω» σύμμιξη ἢ, καλλίτερα, συμβεβαίωση και ἐπιμαρτύρηση τοῦ καθαροῦ τῆς τελειοτάτης οὐσίας.

Ἄλλα ὑπάρχει ἀκόμα και καθέπεται τὸ μεγάλο ἐγχείρημα τοῦ κριτικοῦ ἢ, ἄλλως, ὑπερβατικοῦ καλούμενου ἀπὸ τὸν Κάντ ιδεαλισμοῦ⁸⁵. Μὲ τὸν ιδεαλισμὸ αὐτὸ ὁ πρῶτος ὑπέραισθητὸς κόσμος τοῦ πλατωνικοῦ καθαροῦ ἀναποδίζεται, γιατί ἡ γνώση — και αὐτὴ καθαρὴ και a priori! — περιχαράσσεται στὰ ἡλεγμένα με αὐστηρότητα κριτικὰ ὅρια τῶν ἀρχαίων αἰσθητῶν και στὸ πεδίο μονάχα τῆς «δυνατῆς ἐμπειρίας» κυρώνεται με ἀναγκαιότητα τῆς καθαρότητός της ἢ ἀληθεστάτης καθολικότης, σαφήνεια και βεβαιότης. Μὲ τὸν Κάντ λοιπὸν προσκαταβαίνει τρόπον τινά ἡ μεταφυσικὴ καθαρότης ἢ ἀρχαία και ταυτόχρονα ἀνασηκώνεται μαζί της ἡ ἐμπειρία — και τοῦτο ἀποτελεῖ τὴ διάμεση ἢ ἀνὰ μέσον πορεία τοῦ καντιανοῦ ιδεαλισμοῦ⁸⁶ — στὴ σύμφωνη με καθαρὲς κατηγορίες δυνατό-

84. Ὁ Κάντ (πρβλ. Proleg. § 13 Anmerkung III και Kr. d. r. Vern., B274 κ. ἐξ.) χαρακτηρίζει τὸν ιδεαλισμὸ τοῦ Καρτεσίου και ὡς «ὕλικὸς» ἢ «καθ' ὕλην» (materialer) ιδεαλισμὸς, ὡς «προβληματικὸς» και «σκεπτικὸς». Γιὰ τὸν μεθοδολογικὸ χαρακτῆρα τοῦ καρτεσιανοῦ ιδεαλισμοῦ πρβλ. M. Gueroult, Descartes selon l'ordre des raisons, Τόμ. I (β' ἔκδ.), Paris, 1975, σελ. 32 κ. ἐξ. («doute méthodique») και H. Gouhier, La pensée métaphysique de Descartes (β' ἔκδ.), Paris, 1969, σελ. 15 κ. ἐξ. (Κεφ.: Doute méthodique ou negation méthodique?). Πρβλ. και Ἰω. Θεοδωρακοπούλου, Ἡ φιλοσοφία τοῦ Καρτεσίου: Φιλοσοφία και Ζωή, Ἀθήνα 1967, σελ. 484 κ. ἐξ.

85. Τὸν ιδεαλισμὸ τοῦ Κάντ — σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸν «καθαρό» τοῦ Πλάτωνος και τὸν «ἐμπειρικὸ» τοῦ Καρτεσίου — θὰ μπορούσαμε νὰ τὸν χαρακτηρίσουμε ὡς «μεικτό», ἀφοῦ οὔτε τὴν καθαρότητα τῶν μεταφυσικῶν ἰδεῶν γιὰ τὴν ἠθικὴ πράξιν παραγνωρίζει, οὔτε τὴν ἐμπειρικὴ πραγματικότητα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου γιὰ τὴ γνώση ἀπορρίπτει.

86. Μιὰ πορεία δηλ. ποὺ συγχωνεύει διαλεκτικὰ τὸ πλατωνικὸν «ἄνω» και τὸ καρτεσιανὸν «κάτω».

τητά της ὡς γνώσεως «καθαρῆς», ἐνῶ γιὰ τὰ ἀσώματα εἶδη τοῦ νοητοῦ πλατωνικοῦ κόσμου μένει ὁ ἀναπεπταμένος χώρος τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας τοῦ πρακτικοῦ λόγου ἀκέραιος⁸⁷.

Καὶ τί νὰ δηλώνη συμπερασματικά ὁ ἀνάδρομος αὐτὸς μετασχηματισμὸς τοῦ «καθαροῦ»; Τὸν «ἀνεστραμμένο κόσμο» (*verkehrte Welt*)⁸⁷ τῆς ἐγγελιανῆς «Φαινομενολογίας τοῦ Πνεύματος» ἢ, ἴσως ἓνα — καὶ αὐτὸ ἐγγελιανό — ράπισμα κρατερὸ τῶν φιλοσοφιῶν τῆς *common sense*⁸⁸;

87. Πρβλ. G. W. F. Hegel, *Phänomenologie des Geistes* (ἐκδ. Hoffmeister), σελ. 121 κ. ἐξ. πρβλ. ἐπίσης H.-G. Gadamer, *Die verkehrte Welt* στὸ περιοδικό: *Hegel-Studien, Beiheft 3* (1966), σελ. 135 κ. ἐξ.

88. "Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 55 κ. ἐξ.